

Mesut Mezkit

Dr.

Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Merkezi
(Yeni Fikir SAM) Başkanı
mesutmezkit@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8038-4715>

İslam Medeniyeti'nde Tıp Ve Kadavra Üzerinde İlk Otopsi Çalışmaları

*The First Autopsy Studies on Medicine
and Cadaver in Islamic Civilization*

Makale Kategorisi (Kitap İncelemesi, Book Review)

Geliş Tarihi / The Date of Received: 29.11.2023

Kabul Tarihi / The Date of Accepted: 20.04.2024

Yayın Tarihi / The Date of Published:28.07.2024

Atıf / Citation

Mezkit M. (2024). İslam Medeniyeti'nde Tıp Ve Kadavra Üzerinde İlk Otopsi Çalışmaları, Yeni Fikir Dergisi, 16 (32), 65-83

Mezkit M. (2024). The First Autopsy Studies on Medicine and Cadaver in Islamic Civilization, The Journal of Yeni Fikir, 16 (32), 65-83

Bu makalede intihal programıyla benzerlik raporu alınmıştır.
In this article, a similarity report with the plagiarism program was received.

İslam Medeniyeti'nde Tıp Ve Kadavra Üzerinde İlk Otopsi Çalışmaları*

Öz

Yaşadığımız asrın imkânlarıyla geçmişi değerlendirmek, tarihi tekâmülü katletmektir. 21. yüzyılın ilk çeyreğindeki gelişmeleri dikkate alarak 20. yüzyıldaki hadiselerle bakıldığında farklılık bariz şekilde ortada iken; bin dörtyüzyıl evvelki bir zaman diliminden bahsederken çok dikkatli davranmak; ilmin mes'uliyetindedir. Bu anlamda yüzümüzü döndüğümüz, adeta varlığımızla eşdeğer gördüğümüz Emperyalist Batı Uygarlığını temsil eden devletler, Şarkiyatçılık ya da Oryantalizm adıyla kolonileştirme gayesine yönelik bilimsel bir disiplin tesis etmiş; buna da ilmîlik elbisesi giydirmişlerdir. Esas itibarıyla bu durum, bilimsel sömürge düzeninin devamlılığını sağlayan bir tanımlamadır. Asırlarca sürdürülen Haçlı Seferlerinin bağnaz tutum ve yaptıkları kötülüklerinin bilimsel tarifidir. Hâlihazırda oryantalizm, güncel isimlendirmeye küreselleşme çok etkin bir konumuyla güç gösterisine devam etmektedir. Bu hal endişe vericidir. Özellikle son iki yüz yılda İslâm Medeniyeti'nin Batı Kapitalizmi karşısında siyaseten gerilemesinin bir sonucu olarak Modern Uygarlık anlayışının batıdan doğuya ihracı, bilimde de kendisini fazlasıyla göstermiştir. Şarkiyatçılık (oryantalizm), İslâm coğrafyasında o kadar etkili olmuştur ki, 21. yüzyılda hâlâ bunun tesirlerini fazlasıyla görmek mümkündür. Batılı zihniyete göre çizdiği sınırların doğusunda kalan coğrafya Doğu olarak nitelenmiştir. Bu suni tasnif ile de Doğulu, hatalı yerde yaratılmış olmakla eşdeğer görülmüştür. Bu zihni yapıya göre Doğulu; ancak, Batı'nın değerlerini benimseyip bütünleşirse bu takdirde "onlar" gibi kabul görecektir. Bu kabul ise oryantalizmin belirlediği sınırlar içinde olacaktır.

Nitekim İslâm Dini'nin ilme karşı olduğu fikri, şarkiyatçılar tarafından dünyaya belletilmiş; bu da kendi içine kapanan, karşısındakini dev gören, iflah olmaz müslüman! algısının meydana gelmesine sebep teşkil etmiştir. İslâm Medeniyet Havzası'ndaki Müslümanlara; "başarırsa; sarı ırk başarır" sübliminal hipnozu devamlı zerk edilmiş; böylelikle Müslümanların muvaffakiyet gösterdikleri sahalardan biri olan tıp çalışmalarında bile geçmişi olmayan bir düşüncenin neşvünemâ bulmasına zemin hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İslam Medeniyeti'nde Tıp, Kadavra, Otopsi. Oryantalizm, Osmanlı, Türk,

*The First Autopsy Studies on Medicine and Cadaver in Islamic Civilization***

Abstract

To evaluate the past with the possibilities of the century we live in is to kill historical evolution. While the difference is clearly evident when looking at the events in the 20th century, taking into account the developments in the first quarter of the 21st century; to be very careful when talking about a time period of fourteen centuries ago; It is under the responsibility of science. In this sense, the states representing the Imperialist Western Civilization, to which we turn our faces and which we see as equivalent to our existence, have established a scientific discipline for the purpose of colonization under the name of Orientalism or Orientalism; They also dressed it in the dress of knowledge. Essentially, this situation is a definition that ensures the continuity of the scientific colonial order. It is the scientific description of the bigoted attitudes and evil deeds of the Crusades, which continued for centuries. Currently, orientalism, or globalization as it is currently called, continues to show its power in a very active position. This situation is worrying. Especially in the last two centuries, as a result of the political decline of the Islamic Civilization in the face of Western Capitalism, the export of the understanding of Modern Civilization from the west to the east has also manifested itself in science. Orientalism has been so influential in the Islamic geography that it is still possible to see its effects in the 21st century. According to the Western mentality, the geography to the east of the borders drawn by it is described as the East. With this artificial classification, Easterners were equated with being created in the wrong place. According to this mental structure, Easterners; However, if they adopt and integrate the values of the West, they will be accepted like "them". This acceptance will be within the limits determined by orientalism.

As a matter of fact, the idea that the Islamic Religion is against science was taught to the world by orientalists; This is the incorrigible Muslim who keeps to himself, sees others as giants! caused the perception to occur. To Muslims in the Islamic Civilization Basin; "if he succeeds; The yellow race succeeds" subliminal hypnosis was constantly injected; Thus, the ground was prepared for the emergence of an idea that had no history even in medical studies, one of the fields in which Muslims were successful.

Keywords: Medicine in Islamic Civilization, Cadaver, Autopsy. Orientalism, Ottoman, Turkish,

* Bu makale "İslam Medeniyeti'nde Tıp ve Kadavra Üzerinde İlk Otopsi Çalışmaları" adıyla yapılan kitap çalışmasının özetidir.

** This article is the summary of the book titled "Medicine in Islamic Civilization and the First Autopsy Studies on Cadaver"

1. GİRİŞ

Batı, orta çağ karanlığından Doğu sayesinde kurtulmuştur. Bu bir hakikattir. Yani Batı, rönesansını, Doğu'ya borçludur. Sınırı da kendisi çizerek güvenliğini/varlığını garanti altına almak için Doğu'yu hudutta tutması gerekiyordu. Bundan dolayı Batı, Doğu ile olan bu tarz ilişkisinde şartları kendisinin belirleme mevkiinde görmüştür. Geleceğini, tarihî şekillendirmekten geçtiğine iman etmiştir.

Başkaları tarafından şekillenen tarihî gerçekler, kabuğuna çekilmeye mecbur bırakılmış bir cemiyet inşa eder. Kendi kabuğunda mücadele eden toplum başka bir âlemin varlığından habersizdir. Bihaber cemiyet, tasavvur kabiliyetini yitirdiğinden akletme melekesini kaybetmiştir. Bu durum, öğretileni kabul etmeyi, mankurtlaşmayı beraberinde getirecektir. Mankurtlaşan insan, içdünyasında devamlı heyülâlar ile cebelleşecektir. Varlıklarını başkalarına borçlu olduğu düşüncesiyle hareket eden fertlerden meydana gelene milletler, bu ruh haliyle istikbal inşa etmeyi amaçlayacaktır. Bunları şuurlaltına empoze eden ilmi! bir disiplin olan oryantalizm ya da şarkiyatçılık, bilimsel! verilerin sahiplerini dev aynada görülmesini kolaylaştıracağından, aşağılık kompleksi, ezilmişlik, korkaklık, acziyetlik ve elaçma alışkanlığı olarak ortaya çıkacaktır. Kendini aşağı, karşındakini dev görme ve alaşağı edilemez düşüncesinin hâkim olduğu saha ise tarihtir. Tarihî hakikatler en son hâkim zihniyet ve gücün tekelindedir. Bundan dolayı tahakkümcü güçlerin bu sahada istedikleri gibi at oynattıkları bir gerçektir.

1.1. Oryantalizmin “Bilimselliği”

Oryantalizm, ilmiliğin evrensel ilkelerine sahip olmadığından bilimsel bir disiplin içinde değerlendirilemez. Olgu üzerinden algı peydahlayan “bilimselleştirilmiş” oryantalizm, kolonyalist Batı'nın öncü kolu ve sistematikleştirilmiş ileri karakoludur. İfade edildiği üzere (Çaylak ve Şahbaz, 2018: 462) gerek felsefenin gerekse siyasi fikrin kaynak ve doğuş yeri olarak Antik Yunan medeniyeti kabul edilmesi büyük bir yanılğı, tarihi çarpıtmadır. Bütün bunlar belletici düzenin etkisiyle bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Kültürlerin ve medeniyetlerin birbirleri ile olan münasebetlerinde katkılarının inkâr edilemezliğini kabul etmeyen şarkiyatçı yaklaşımlara, artık siyasi dünya tarihinde çok fazla rağbet edilmemektedir. Kültür ve medeniyet ilişkileri neticesinde birikim ve tecrübelerin aktarılmaması düşünülemez. Aksi bir fikir etnosentrik ve indirgemeci bir yaklaşımdır. Batı hegemonyasının bu yaklaşımı akademik ve entelektüel manada Antik Yunan düşüncesine kutsallık atfedilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bunun neticesinde de sosyal bilimlerin zemini zikredilen fikir etrafında şekillenmiş; hegemonik yaklaşımın ceberrut yöntemi akademik caimada kendini fazlasıyla hissettirmiştir. Hissettirmenin ötesinde başta eğitim ve öğretim kurumlarında olmak üzere her alanda bu anlayış hâkim hale gelmiştir. Sentetik bir ayırım olan Doğu-Batı gibi tanımlamaların ötesinde insanlık tarihinde İslam medeniyetinin ve diğer dinleri yaptığı katkıyı tartışan çalışmaların son yıllarda artmaya başlaması çok önemlidir. Bu durum, karşılaştırmalı bir medeniyet, felsefe ve siyasi düşünce geleneği için ehemmiyet arz eden bir gösterge kabul edilmelidir. Bu sebeple şarkiyatçılığın aslını meydana getiren “biz ve onlar/ötekiler” ayırımı, kategorik olarak belirlenmiş, sorunun akışı değişmiştir. “Biz ve ötekiler” diye sınıflandıran oryantalist yaklaşım, siyasi bir ideoloji gibi değerlendirilmelidir. (Kontny: 2002: 117).

E. Said'e göre (1998: 26-27), Şarkiyatçılık, kültürün, bilimin veya kurumların etkisiyle sessizce derinden oluşturulmuş siyasi bir saha değildir. Doğu'yu anlatan ya da tanımlayan eserler yığını ya da koleksiyonculuk da değildir... Oryantalizm estetiğe, bilime, iktisada, sosyolojiye ve tarihe mahsustur. Filolojik metinler vasıtasıyla “nakledilmeye” çalışılan bir nev'i jeo-iktisadî fikirlerin toplamıdır. Şarkiyatçılık coğrafi bir ayırım değildir. Çünkü dünya Doğu ve Batı diye eşitsizlikler üzerine kurulmuş iki ayrı bölümdür. Bu sınıflama bir seri “menfaatlerin” yekünüdür. Bu menfaatler sadece oluşturulmakla kalmamış, aynı zamanda keşifler, filolojik araştırmalar, psikolojik tahliller, görüntü tanımları ve sosyolojik izahlarla ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu çıkar çarkı öyle bir sistem oluşturmuş ki, farklı bir dünyanın sevk ve idaresini eline almaya yönelik çabaları ihtiva eder.

Oryantalizmin bilimsel savunucuları, sert ve kaba ortaçağ anlayışından yumuşak eğilimlere yöneldiği gibi bir düşünceye kapılmak safiyane bir düşüncedir. Zira Batılı zihniyete göre Doğu'lu olmak, hatalı yerde yaratılmış olmakla eşdeğerdir. Buna göre Doğu ile Batı bütünlük içinde hareket ederse; yani Batı'nın kültür ve uygarlığını tam anlamı ile kabul edip tatbik ederse o takdirde “biz ve onlar” ikiliği ortadan kalkar ve “onlar” gibi değer görmeye başlar. Yine buna rağmen onların modern dünyasında yer alması imkânsızdır (Kontny: 2002: 125). Kahraman'ın (2002: 169) izah ettiği gizli oryantalizmde ideolojik bir tavır söz konusudur. Bu ideolojik yaklaşımla uygarlık denildiğinde akla Batı Uygarlığı gelmelidir. Bunun aksi söz konusu değildir. Muasır medeniyet seviyesi hedefinden anlaşılan da batı yönetim tarzıdır. Medeni dünyaya hangi millet girmeyi isteyip de batıya yüzünü çevirmemiş olsun? Batı uygarlığına ait her türlü eserlerin alınmasını tavsiye eden bir zihniyet; görünüşte çağdaşlaşmayı tavsiye ederken esasında şarkiyatçılığın gizli memurları gibi hareket etmektedir.

Bu sebeple, Cumhuriyet dönemi münevverlerinin problemlere bakışı zikredilen hususlar üzerinden olmuştur. Denilmektedir ki, gelişmek isteniyorsa, çağdaş düzeyde bir hayat arzu ediliyorsa bunun birinci şartı oryantalist fikriyatın talebesi olunacaktır. Buna iman edilecektir. O kadar ki, Türkiye'deki belli başlı kurumların başında ilimle işigal eden bir takım şahıslar, aydınlar, eli kalem tutanlar ‘geri kalmışlık’ ruh haline sahip olduklarından mandacı gibi hareket

etmektedirler. Örneğin, oryantalist şakirtlerden bir yazar, Türk Hümanizması adıyla bu fikre dört elle sarılmaktadır. Onun için şartlar ne olursa olsun, kıvırtmadan, çevreden dolaşmadan, batının bütün değerlerini kabul etmenin zaruri olduğunu belirtir (Sinanoğlu:1988: 60).

Yunan-Roma felsefesi Avrupa'nın temelini teşkil ettiği belirtildikten sonra Türk eğitim sisteminin de bu doğrultuda tamamen değiştirilmesinin şart olduğunu ileri süren bazı bilim adamları (Sinanoğlu:1988:79), Osmanlı Türk tarihine ait ne varsa müfredattan çıkarılmalı, onun yerine Latince'nin ve Yunanca'nın konulması gerekliliğinden dem vurulması, oryantalist metodolojinin ilim hayatına ne kadar sirayet ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu da yetmiyor, Yunan ve Roma siyasî tarihinin çok iyi tetkik edilerek eğitim sistemine tatbik edilmesindeki ısrar, anlatılmak istenilene örnektir.

Bu şekilde düşünce üreten aydınlardan akademik çalışma beklenebilir mi? Dikkatlice araştırıldığında görülecektir ki, İslam'ın klasik dönemine ait araştırmalar, şarkiyat çalışmaların tesiriyle de olsa 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. İbn Haldun, İbn Rüşd ve benzeri mütefekkirlerin eserlerinin İngilizceye tercümesi ancak 20. yüzyılın ortalarında olmuştur. Bununla birlikte araştırmalar çalışmayı yapanların ilgi alanlarıyla sınırlı kalmıştır. Oryantalizmin de etkisiyle bilerek veya bilmeyerek dipnotlara mahkûm edilen bir çalışma alanı olmuştur. Batılı bilimsel çevrelerde böyle olunca Türkiye gibi "batı dışı" toplumlarda ise doktora seviyesinde araştırmalara 1970'lerin sonunda rastlanılmıştır. Bu durum tesadüf değildir. Olması arzu edilen husus da budur. Esas itibarıyla yukarıda izah edilen konu, sonuçtur. Bu neticeye etki eden temel faktörün Türkiye gibi ülkelerdeki aydın-akademisyen kesimin Batı karşısındaki ezikliğidir. Ezikliğin sebebi ise Batı'nın kurduğu akademik ve entelektüel hâkimiyettir. Muasır medeniyet seviyesine ulaşma macerasını Batı'ya bağlayan ülkelerdeki aydın-akademisyenlerin kendini aşağılık görüp mensup olduğu milleti de hor görmesi esas itibarıyla acınası bir durumdur.

Akademik çalışmaların esası, araştırmaların kaleme alınıp yayımlanmasıdır. Bunu yaparken bazı esas ve usullerin olması tabiidir. Bu hususun üzerinde durulmayacaktır. Teknik usuller ayrı bir akademik çalışma sahasıdır. Ancak çalışma metodlarının ithal anlayışa dayalı olması özgünlüğü örselemektedir. Mukallit bir geleneğin meydana gelmesinde elbette son yüz-yüz elli yıllık Batılılaşma maceramız bunun baş amili olmuştur. Batı'nın hep en iyiyi yapacağı peşin hükümden hareketle akademik hayat yönlendirilmiştir. Müspet/pozitif bilim merkezli bir anlayışın Türk üniversitelerine ne kattığı izahattan varestedir (Bu çalışmada yerli düşünen, millî heyecan ve gayretlerle gelenek oluşturmaya çabalayan; bu hususta oryantalist bakış açısına ters hareket eden ilim erbabı istisna tutulmaktadır. Bunun ifadesi bile lüzumsuz bir davranıştır).

Taklit üstüne taklit bir akademik anlayışın hüküm sürdüğü camiada maalesef onların yetiştirdiği öğrenciler de o geleneği devam ettirmektedirler. Yapılan çalışmalar da kendi değerlerinden âzâde şekilde mükerrer bir bilim! hayatı sürüp gitmektedir. Bu husus, kısır döngü ya da on yıl evvelki Türkçemizle ifade edersek fasit daire şeklinde ahtapot gibi akademik hayatı sarmalamıştır.

Hayatında yazı kaleme almamış bir öğrenciye yüksek lisans ya da doktora tezini hazırlaması için Batı'dan aşırma veya mülhem örnek sunulursa, bu öğrenciden nasıl yerli bir düşünce beklenebilir ki? Araştırma yapması talep edilen bir öğrenci akademik usulle kaleme almaya başladığı çalışmalarında tavsiye edilen metot nedir? Ölçü bellidir: ustaları (hocaları) ne yapılmışsa, nasıl bir çalışma takip ettiyse birebir aynısı istenilecektir. Aksi bir durumda tezin kabulü ya zordur ya da mümkün değildir.

Batı merkezli tez çalışmalarının nasıl yanıltıcı olabileceğine dair yapılan bir çalışmada ifade edilen hususlar ehemmiyetli ve önemli olduğu kadar inkâr edilemez bir hakikattir. 1996 ile 1998 tarihleri arasında Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongreleri düzenlenmiştir. Bu kongrelerde bildiri tarzında sunumlar gerçekleştirilmiştir. Bu bildiriler incelendiğinde görülmüş ki, bazı ümit verici gelişmelerle birlikte usul sorunu, yani metodolojide büyük bir sorun olarak kendini göstermiştir. Mesela, araştırmanın tasarım safhası göz önüne alındığında öznelci-sebeplilik ilişkisini izah etmeye çalışanların araştırmalarda, incelenen olguya ait kültürel bağlantılara vurgu yapan çalışmalara rastlanılsa da, bildirilerin büyük bir kısmında nesnelci-evrenselci bakış açısının takip edildiği gözlemlenmiştir. Bu tarz metodolojiyi takip edenler bir misyona sahiptirler. Görülmüştür ki Türkiye'de yönetim ve örgüte ait olguları inceleyenler Anglo-Amerikan yazınından türeyen popüler teori ve modelleri sorgusuz sualsiz benimsemişlerdir. Bu durum, kurama dair artı değer katmaktan uzak bir netice üretmiştir (Özen, 2002: 188).

Bu gerçekler ışığında çalışmamıza temel oluşturan konuya bakıldığında da görülecektir ki, değişen hiç bir şey yoktur. Bu araştırma oryantalist bakış açısından farklı olarak ulaşılabilen kaynaklarla nasıl bir yanılığa içine düşürüldüğümüze şahit olunacaktır. Araştırmaya konu sahada akademik camianın olgular üzerinden değil, perde gerisinden üflenen Batı kaynaklı malumatlar ile nasıl bir algıya maruz bırakıldığına tanıklık edilecektir. Bu durum, araştırmalar esnasında görülmüştür.

Bu girizgâhtan sonra "İslam Dünyasında Tıp ve Kadavra Üzerinde İlk Otopsi Çalışmaları" çalışmamıza dönebiliriz.

1.2. İslam Dünyasında Tıp ve Kadavra Üzerinde İlk Otopsi Çalışmaları Üzerine Peşin Hükümler

Ord. Prof. Dr. Üveis Maskar (1976: 260-261), 1961 yılında Basel Üniversitesi Anatomi Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. G. Wolf- Heidegger'den aldığı bir mektuptan bahseder. Mektupta, G. Wolf- Heidegger'in "Antikten bu yana anatomik seksiyonun tarihi" adlı kitapla ilgili bir radyo konuşmasında "İslam âleminde Tıbbın ilerleyememesini Tıbbın Kur'anın ceset üzerinde seksiyon yapmağı yasaklamasından kaynaklandığını" söylemiş, buna da şu kaynakları delil göstermiştir

1. G.B. Toderrini'nin (1790) bir müftüye "İnsan cesedi kesilip parçalanabilir mi?" sorusuna "bunu sormanın bile dine, din kanununa aykırı" olduğu cevabını aldığını, "hatta bir kimsenin ölümünden önce başkasına ait kıymetli bir inciyi yutmuş bulunsa dahi cesedinin kesilip açılmayacağı" fetvasının kendi açısından temel hukuki bir kaynak olduğunu belirtmiştir.
2. Zamanın Anatomi ve Tıp Tarihi otoritesi sayılan J.Hyrtl'in 1879 yılında yazdığı "das Arabische und Hebraische in der Anatomie" adlı eserinde kendinden evvelki Tıp Tarihçileri K. Sprengel ve H. Haeser'in verdiği bilgileri dayanak kabul etmiş ve o da şu hükme varmıştır: "İslam inancına göre insan birden ölmez; ruh vücutta yavaş yavaş ilerleyerek nihayet kalbe ulaşır ve oradan da kokuşmanın başlaması ile uzaklaşır. Mezarda ölü, Monker ve Nakhir adında iki melek tarafından sorguya çekilir; bundan dolayı ölünün vücudundan bir şey eksik olmamalıdır. Araplarda (Yahudilerde de olduğu gibi) ölüye el sürmek onu kirletir sayıldığından, ölü üzerinde Anatomi çalışmaları yapmak imkânsız olmuştur. Ebubekir Razi (Rhazes) ve İbni Sina (Avicenna), Galen ve Aristoteles'den elde etikleri bilgileri Arap literatürüne almış ve onları, herhangi bir yenilik ilave etmemekle beraber, üstün zekâları ile bazı tefsirler yaparak kaybolmaktan kurtarmış ve bu kültür servetinin batı âlemine ve ileriki çağlara intikalini sağlamak suretiyle Tıp ilmine hizmette bulunmuşlardır."
3. Batılı tanınmış Tıp Tarihçileri "hep 'İslâm inancının ölüyü kesip dağıtılması aleyhinde olduğu' fikrini ve Kur'an'ın ölü üzerinde çalışmayı yasakladığını" yazmışlardır.
4. B. Carra de Vaux'nun da İslâm Ansiklopedisi'nde "İslâm dünyasında Anatomi önemli görülmezdi; insan bedenine ait tasvirler, tanımlamalar yasaktı. İslam dini teşrihe muhalifti. Aslına bakılırsa İslam dünyasında diseksiyon yapılmasına izin verilmemiştir" diye açıklamalarının yanısıra R.R. von Töply kısaca "Arap coğrafyasında insan cesedibüzerinde araştırma yapıldığına dair bilgiye tesadüf edilmemiştir" demiş; E.H.Ackerknecht de, herhangi bir sebep göstermemekle beraber "Arapların anatomi öğrenimine karşı soğuk ve mesafeli olduğunu" yazmış bulduklarından, bu bilgiler hakikatmiş gibi tıp âleminde klasik bir kökleşme haline gelmiştir. Bu ve benzeri şarkiyatçı yaklaşımlar "bilimsel" olarak on yıllardır akademik camiada kabul görmüş; naklede naklede hiç kimsenin aslına bakma ihtiyacı hissetmemiş olması, maalesef çok acıdır. Karl R. Poper, bilimde hatalı teorilerin ayıklanmasını insanlığı kurtarmaya eşdeğer görür (Nakl.:Türkdoğan, 2009: 5).

Batılı Tıp Tarihçileri o kadar temelsiz bilgiler vermişler ki, İbn Sina ve Razi'yi bile lütfen kabilinden nakilci olarak kabul etme lütfunda bulunmaları, açıkçası çarpıtmanın boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Hâlbuki bilimin gayesi, dış âlemde doğru bilgiyi hatalı olandan tefrik ederek onu sistematik şekle sokup değerlendirmektir. Bilim, bir çeşit düşünme sanatı olarak (Türkdoğan, 2009: 21) kabul edilirse, bunun Türkiye'de karşılık bulduğunu söyleyebilir miyiz?

Türkiye'de yapılan 21. yüzyıl Tıp Tarihi çalışmaları ve tezlerinde hâlâ bu tür hatalı kaynaklara atıfta bulunmaları düşündürücüdür. Meselâ Bilgin ve arkadaşlarına göre (2011: 6) dinî inançlar sebebiyle uzun süre otopsiye muhalif kalındığından ötürü adli vak'alarda hekimlerden bilgi ve tecrübe yönünden faydalanma yoluna gidilememiş ya da gecikmiştir. Yine bir tez çalışmasında ifade edilmektedir ki; Anadolu coğrafyasında Galen [129-201] devrinde otopsinin yapıldığı bilgilerine rastlanmaktadır. Bunun aksine Osmanlı İmparatorluğu'ndan evvelki dönemlere ait tatbikatlara dair kati malumat bulunmamaktadır. Türkiye'de adli olarak nitelenebilecek otopsiyle alakalı kayda değer belgeler Osmanlı'nın son zamanlarına denk gelmektedir. Bugünden geriye doğru bakıldığında yüz altmış seneye tekabül etmektedir. Osmanlı-Türk Devleti'nde suçlu bulunanlar, dinî hükümler esas alınarak cezaya çarptırılmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerindeki tatbikatlara dair kesinleşmiş bilgi bulunmamasına karşılık 2. Beyazıt devrinde birtakım ölümler şüpheli bulunmuştur. Bu sebeple ceset üzerinde inceleme yapmak ve mezarın açılması için devletin sorumlu mevkiidekilerden müsaade talep edilmiştir. Fakat o devrin şeyhülislamı bu isteğe karşı çıkmışlar, dolayısıyla izin vermemişlerdir (Petekaya, 2012: 149). Bu ifadelerde görüldüğü üzere Batılı Tıp Tarihçilerinin verdikleri bilgiler tekrar edilmiş, yeni bir bilgi ve belge sunulmamıştır.

Şu kadar var ki Batılı Tıp Tarihçileri tarafsız bir gözle İslâm Medeniyeti tarihine bakabilseydiler; gerçekçi ilmî tavır sergileyebilirlerdi. Meselâ; klasik fıkıh kaynaklarında İslâm âlimlerinin iç otopsiye bakışları ile ilgili değerlendirme yapılabilecek hususlardan birisi olarak hamile bir kadının çocuğunun alınması ile başka birine ait değerli bir malın (inci vs gibi) başka bir şahıs tarafında yutulması meselesidir. Hanefi, Şafii, bazı Hanbelî ile Zahiri fıkıhçılara göre, hamile bir kadın vefat ettiğinde karnında olan çocukta canlılık emareleri görülse kadın cesedine müdahale edilir. Eziyet edilmeyecek şekilde karnı yarılr. Acılan kısımdan çocuk çıkarılır (Tufan, 2014: 281).

Bir kısım Hanefi ve Hanbelîlerle, Şafii ve Zahiri fıkıhçıların tamamı ve Maliki fıkıhçılardan Sehbûn'a göre bir kişi başkasına ait kıymetli bir şeyi yutarsa; bilahare de vefat ederse mecburi hal sebebiyle karnı açılır. Bu kıymetli çıkarılır (Tufan, 2014: 281).

Maskar'ın (1976:263-264) Süleymaniye'nin eski Fetvahane kitaplığında bulduğunu söylediği Fetvayı Bezzaniye'nin (H.812/M.1409) 4. cilt 546. sahifesinde bulunan " *mâte reculun ve kad ibteleâ lülüete gayrihi ev denanire gayrihi yuşakku batnuhû: herhangî bir kimse başkasına ait bir inciyi veya altın parayı yuttuktan sonra ölmüş bulunsa karnı yararılır*" fetvasındaki "yuşakku" ibaresini Toderini " *lâyüşakku=yarılmaz*" olarak tercüme edince literatüre böyle geçmiştir. Tıp tarihçileri de Toderini'nin yanlış çevirisini kaynak olarak kabul edince İslâm dininin otopsiye karşı olduğu fikri bilim dünyasında yaygın hale gelmiştir. Bu durum zamanla bilimsel oryantalizme dönüşmüştür.

Hâlbuki İbn Sina'nın " *Tıp ve Teşrih bilmeyen güçsüzdür*" (Maskar, 1976: 265) ve yine Endülüslü İslâm Hekim ve Mütefekkeri (Feylosofu) İbn-i Rüşd'ün (Everrhoes, 1120-1198) " *Teşrih yapan Allahına daha yaklaşır*" (Maskar,1976: 265) sözleri İslâm Medeniyeti'nin ilme yaklaşımını bariz bir şekilde ifade etmektedir. Batılı tarihçilerin klişeleşmiş iftira niteliğindeki "Kur'an'ın otopsiyi yasakladığı" kanaati Tevrat'ın, Romalıların ve Katolik kilisenin insan ölüsü üzerindeki çalışmayı yasaklamış olmasının İslâm âlemine de teşmil edilmesi özenticiliğinden, böyle olması gerekeceği yakıştırmacılığından başka bir şeyin olmadığı (Maskar, 1976: 264) vakıadır.

İbn Nefis, İbn Sina'ya ait meşhur el-Kanun fi't-tıb isimli kitabını kısaltarak kaleme aldığı kitabı Şerh-i Teşrihi İbn-i Sina'da Akciğer Dolaşımını Michel Servetus'dan (1511-1553) üç yüzyıl evvel bildirmiş olması (Uzluk, 1952: 350-361; Nakl.: Maskar, 1976: 265); yine bu kitap hakkında eser kaleme alan Şirvanlı İtâkî adındaki Türk hekimin İbn-i Nefis'in "Şerhi-Teşrih" adlı kitabından faydalanarak H.1041/M.1631 tarihinde yazdığı "Teşrihi Ebdân ve Tercümânı Kibale-i Feylosofan" adlı 32 adet resimli ilk Türkçe-Yazma eserinde kalbin anatomisini vermesi (Maskar, 1976: 265) ne ile izah edilecektir?

Batıda insan cesedi üzerinde ilk aleni seksiyonun (teşrih) 1111 yılında Norveç'te yapılmış olduğu (Gron,1934: 1405-1418; Nakl.: Maskar,1976:268) belirtilse de, esas itibariyle ilk otopsi 1286 yılında İtalya'nın Cremona şehrinde icra edildiği Batılı resmi kaynaklarda (Maskar, 1976: 269) geçmektedir. Temel sorunlarına çözüm bulamayan Batı Tıbbı'nın o tarihte teşrih/otopsinin ne kadar geliştiği –bizce de- bir soru işaretidir.

Şu vakıa, Batı Tıbbı'nın Ortaçağ'da teşrih/otopsi meselesine nasıl baktığına delil olsa gerektir. Olay şudur: Avrupa 1348 yılında veba salgınından dolayı kırılmaktadır. Montpellier Üniversitesi'nden bir profesör bu salgın ile alakalı tıbbî bir rapor hazırlar. Bu bilim adamı veba salgınının yayılmasının ana müsebbibi olarak hastanın bakışlarını göstermiştir. Bu profesör, bir doktor veya rahibeye hastaya dokunmamalarını, muayene etmemelerini; bunun yerine hastaların gözlerini kapatmalarını, bu mümkün değilse bir bezle örtmelerini öneriyordu. İsviçre ve Fransa'da halk, suçlu Musevilere yüklemişlerdir. Hatta bu sebeple, birçok Museviyi yakmışlardır (Hunke, 1972: 196). Bu olaylara bakarak Batı'nın İslâm Medeniyeti'nin tıp tarihine miyopi bakışındaki Şarkiyatçılığı görmemiz gerekli değil mi? İslâm Medeniyeti'nin altın çağını yaşadığı bir devirde teşrih/otopsi meselesine bakışı menfi olması düşünülebilir mi?

Bu çalışmada "İslam Medeniyeti'nde Tıp, Kadavra Üzerindeki İlk Otopsi Çalışmaları" kapsamında -Osmanlı Dönemi de dâhil- Cumhuriyet'e kadarki dönem, araştırmamızın ana konusunu teşkil edecektir.

2. İSLÂM DÜNYASINDA TIP ÇALIŞMALARI

İslâm Medeniyeti'nde çok önem verilip de geliştirilen üç ana bilim alanından birisinin Tıp ilmi olduğu kat'iyetle söylenebilir. 7.yüzyıldan sonraki araştırmalarda tıp, uzmanlık alanı haline gelmeye başlamış, hızlı bir şekilde gelişme ve ilerleme kaydetmiştir. Öyleki hekimlik (doktorluk), eczacılık ve hastalığın çeşitliliğine göre ilmî bölümlere ayrılmıştır.

El-Kanun fi't-tıb isimli kitabında İbn Sina tıbbî, insan vücudunun sağlık ve hastalık hallerini inceleyen, sağlığı koruma veya yeniden kazanma maksadıyla gerekli vâsıtaları sağlayan ilim olarak tarif eder (Nasr, 1991: 218). Arapça'da ise tıp, mevcut olanı korumak, noksanlıkları ise (sağlık açısından) tamir etmeye delalettir. Nasılkı insanlar için sıhhat hayafı bir ehemmiyet arz ediyorsa sağlığı muhafaza etmekte öyledir. Bu sebeple sağlığı korumak için araştırma yapmak insanoğlunun ana gayelerinden biri olmuştur. Bu uğurda çok çabalar gösterilmiştir. İslâm Medeniyeti, dorukta olduğu devirde imrenilen bir sağlık düzeni kurmuştur. 7. asırdan 21. asra kadar tıp bilimi, İslâm'ın hüküm sürdüğü değişik bölgelerinde çok teferruatlı gelişmeler gösterdiğine şahit olunmuştur. Bu durum farklı bir bilim dalı ortaya çıkarmıştır. 12. yüzyılda gelişme ve ilerleme gösteren Avrupa'daki tıp bilimi, İslam Tıbbı'nın çok fazla etkisi altında kalmıştır (Pormann, 2012: 95-96). İslam Tıbbı, esas itibariyle Peygamber Efendimizin (sav) hayatının merkezidir. İslâm Medeniyeti'nde tıbbın müstesna bir yere sahip olmasında, İslâm itikadının insan yaşayışına, temizliğine ve sağlığına verdiği ehemmiyetten kaynaklandığı bir gerçektir.

Bir hadis-i şerifte Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmaktadır: " *Muhakkak Allâü Teâlâ hastalığı da şifayı da yarattı. Her hastalık için deva yarattı. Binaenaleyh siz de tedavi olunuz. Fakat haram şeylerle tedavi olmayınız*" (Sünen-i Ebû Dâvud).

İlk hastanenin kuruluşunun temeli olabilecek şu hadise önemlidir:

Peygamber Efendimizin (sav) hastane (maristan) ile ilgili olarak Hendek Gazvesi'ndeki şu olayı Sahih-i Muslim adlı eserde Hz. Âişe'den (rha) bir hadise nakledilir: "Hendek Savaşı'nda Sa'd yaralandı; Kureyş kabilesinden bir kişi ona ok atmıştı. Resulullah (sav) mescidde onun için bir çadır kurdurttu, onu yakinen takip ve ziyaret ediyordu. İbn İshâk es-Sîre'de şöyle der: Resûlullah (sav) Sa'd b. Muâz'ı, mescidinde, Eslem kabilesinden Rufeide isimli adlı bir kadının çadırına

koydurttu. Rufeyde yaralıları tedavi ediyor, müslümanlardan sıkıntıya düşenlerin hizmetine kendisini adanmış bulunuyordu (El-Kettâni, 2003: 32).

Doktorluk ile ilgili Hz. Aişe (rha)'nın şu rivayeti de İslâm Tıbbı'nın ana zeminini teşkil etmesi açısından mühimdir:

İbnü'l-Cevzî Sıfatü's-safve' de Hişâm b. Urve'nin Hz. Âişe'ye (rha) şöyle dediği kayıtlıdır: “*Ey anneciğim senin şiir bilgine pek şaşmıyorum. Çünkü sen Ebubekir'in (ra) kızıdır. O bu mevzuda insanlar arasında en bilgili olanıydı. Fakat senin tıp bilgine şaşmıyorum. Hz. Aişe (rha) şöyle dedi: Resûlullah (sav) hayatının son demlerinde hastalandı; her taraftan kendisine Arap heyetleri geliyordu, ona tedavi şekillerini anlatıyorlardı. Ben de onları tedavide tatbik ediyordum. İşte (tıp bilgim) buradan geliyor*” (el-Kettani, 2003: 33). İslâm'ın ilk müntesipleri arasında çeşitli tıbbi tekniklerin bilindiğini bu rivayetten anlaşılmaktadır.

Tıp ilmi, İslâm Medeniyeti'nde en çok biliniyor ve Müslümanların çok başarılı oldukları bir alandır. Sadece ortaçağ boyunca değil, Rönesans dönemi sırasında ve hatta 11(H)/17. (M.) yüzyıl da dâhil uzun yıllar Müslüman hekimler Batı'da okutulmuş, tıp çevrelerinde hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir (Nasr, 1991: 191). İslâm Dünyası'nda tıp çalışmaları, başlangıçta ansiklopedik nitelikli bilgilerin derlenmesinden meydana geliyordu. Tıbbi uygulamalar da tabiatıyla gelenekli tıp bilgisine dayanıyordu. Bitkilerin iyileştirici özellikleri ilgili malumatlardan yararlanıldığı gibi Peygamber Efendimizin (sav) mutelif yer ve zamanlarda ifade buyurduğu hadis-î şerifler önemli yer tutuyordu. Üç yüzyıl bulan tıbbî hadis-î şeriflerin mevcudiyeti tıbbin İslâm Medeniyeti'ndeki hususiyetini göstermektedir.

İslâm'ın hâkim olduğu coğrafyalarda tıpla ilgili araştırmalarda Süryani, Sabîî tabip ve mütercimlerin önayak olduğunu görmek mümkündür. Bahsedilen durum, tabiatıyla kendi kendine değil; onlara bu fırsatı veren bir medeniyetin mevcudiyetidir. Bu âlimler kendiliğinden ortaya çıkmıyor; onların ilminin hayat bulması vasatına imkân veren devletin varlığı; ilmin tekâmülünde en mühim etkidir. Meselâ, Halife el-Me'mun, Bağdat'ta tesis ettiği 'Beytül-Hikme'de maaşları devletçe ödenen tercümanlardan bir heyet teşekkül ettirmişti. Bunlara başkanlık eden Hunain İbn İshak (809-873) isimli bir Hıristiyan bulunuyordu. Halife bu mütercime çevirdiği eserlerin ağırlığı kadar altın ödeyerek devlet hazinesini tehlikeli duruma düşürdüğü (Çalık, 2013: 67) bile vakidir.

Hıristiyan toplumlarda, çok ileri derecede tahribata sebep olan vebanın Müslüman milletlerde kısmen görülmesine rağmen; Avrupa'da olduğu gibi kitleler halinde ölüme yol açmamasının ana sebebi olarak İslâmiyetin temizliğe verdiği önemden kaynaklanmaktadır (Durant, (?): 196).

Tıbbin uygulama tarafı daha fazla ön plandadır. Başladığı tarihten bugüne kadar tıba dair çalışmalara yön veren de bu uygulanabilirliğidir. İlk devirde Hz. Muhammed (sav)'in hadis-î şeriflerinden uygulamalarından faydalanan İslâm âlemi zamanla evvela Hint, daha sonra da Grek tıbbını tanıma fırsatı buldu. Halife Mansur'un döneminde Sifhanta ve Sasruta isimli eserlerin tercümesi yapıldı. Sifhanta adlı eserle Hint astronomisi ve matematiği, Sasruta adlı eserlerde Hint Tıbbı'nın İslâm coğrafyasına girdiği görülmektedir. Daha sonra Grek (Dioskorides, Hipokrates, Galenos vb.) bilgilerin eserleri önce Süryanice'ye oradan da Arapça'ya çevrilmesiyle İslâm âlemindeki tıbbi sahasındaki çalışmalar, yeni bir safhaya geçmiştir. Bu tercüme büyük bir bilgi havuzuna; oradan da uygulanabilirlik zeminine dönüştü. İslâm Medeniyeti, elde edilen bu bilgilerin daha da ötesine geçerek günümüzde de tesirini icra edebilecek bir konuma yükseldi. Bunu 9. yüzyılda telif edilen tıbbi ile alakalı eserlerde geçen malumatlar ile resimlerdeki ayrıntılarda müşahade etmek mümkündür. Meselâ, 9. asırda Huneyn İbn İshak, Göz Üzerine On Kitap isimli çalışmasında siyah ve kırmızı mürekkeplerle çizilmiş üçü ayrı beş adet göz resmi mevcuttur.

Başka bir misal vermek gerekirse onuncu asır tıbbi âlimlerinden Zehravi'nin tıba dair Taşrif isimli bir kitabı vardır. Bu kitapta tıpla ilgili bütün konular incelenmiştir. Bahsi geçen kitabın cerrahi ile alakalı 30. bölümde tıpta kullanılan 200'den fazla âlet resimlerle izah edilmiştir (Topdemir, 2012: 90).

Yine aynı yüzyılda yaşamış Müslüman tıp âlimi Tunuslu İbn Cessar (!-1009), 10.yüzyılda insanlık için büyük bir afet olan cüzzam hastalığıyla ilgili kitap kale almıştır. Bu kitabında cüzzamla alakalı teşhislere yer vermiş, nasıl tedavi edileceği hususunda bilgiler sunmuştur. Cüzzam illetine tutulmuş hastaları başka hastalardan ayırmış, hususi hastahanelerde tedavi etmiştir. Bu durum çok ileri bir tıbbi tedavidir (Döğen, 1984: 142). Tunuslu İbn Cessar, Peygamber Efendimizin (sav) “Bir yerde veba olduğunu duyduğunuz vakit o yere, onun üzerine gitmeyiniz. Ve bulunduğunuz beldede veba ortaya çıkınca da, oradan kaçarak o yerden çıkmayınız” (Buhari:76/30, Müslim: 39/92) hadis-î şerifini esas alan bir tedavi yöntemini hastalarına uygulayarak çağın ilerisinde olduğunu göstermiştir. Cüzzam hastalığına duçar olanlar “Avrupadakinin aksine” insan muamelesi görüyordu. Hâlbuki cüzzamlılar o devir Avrupa'da insanlık dışı varlık gibi kabul ediliyordu. Bu çağda Fransa'da cüzzamlılar, “Allah'ın lanetine uğrayan yaratıklardı”. Bunlar, toplumun dışına çıkarılarak topluca cenaze alayıyla birlikte çukura gömülürdü. Papaz gelerek cüzzamlının üstüne üç kere toprak serperdi. Bilahare bu hastalar insanlardan uzak yerlerdeki dehlizlere ya da ıssız bir adada ölüme terk edilirdi (Döğen, 1984:142).

İslâm Medeniyeti hastanelere çok önem vermiştir. Klinik hekimliği öğretimi daha ziyade hastanelerde yapıldığından dolayı öğretim müesseselerinin arasında hastanelerin ayrı bir konumu vardır (Nasr, 1991: 88). İslâm Medeniyeti'nin parlak dönemlerinde Bağdat, İspanya, Türkistan ve Osmanlılar'da zamanın en ileri fen teknolojisi ile inşa edilen hastahaneler günümüz şartlarına intibak ettirildiğinde çalışma usul ve esaslar açısından hiç de aşağı kalır tarafının olmadığı görülecektir.

Müslüman hükümdarlardan cüzzamlıların, kötürümlerin, körlerin, yatalak halde olanlarla kimsesizlerin barınmalarını temin maksadıyla Velid b. Abdülmelik'in (H:88 / M:707) yılında İslâm dünyasında ilk hastahaneyi kurarak oraya tabibler koymuş ve masraflarını karşılamıştı (el-Kettani, 2003: 32). İlk hastahanedен sonra İslâm âleminde ardı sıra birçok eğitim ve tedavi maksadıyla hastahaneler kurulmuştur.

İslâm memleketlerinde kurulan bu hastahanelerdeki hastalarının durumu dikkate alınarak muhtelif odalara konuluyor; akli melekelerini yerine getiremeyenler hasta muamelesi görüyor. Akıl hastaları batıda olduğu gibi dini bir cezalandırmaya tâbi tutulmuyordu. Hastalıklara belirli ölçüler getirilerek önlemler alınıyor; ücretsiz tedavi sistemiyle sosyal devletin sorumlulukları yerine getiriliyordu. Vakıflar müesseseleştirilerek sürdürülebilir bir hal alıyor; tedavilere dini bir kisve giydirilmeden ilmî olarak hayata geçiriliyordu. Bu ve benzeri uygulamalar 13.,14., ve 15. yüzyılda Batı'da kurulan hastahanelerden temel farklardı. Batı'da bu tür hastahanelerin tesisi çok sonraları gerçekleşmiştir. Hatta vakıf müessesesi Batı'da daha 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Tokdemir, 2012: 91).

Koruyucu hekimlik müessesesini İslâm Medeniyeti'nde görüyoruz. İslâm Dini, insan sağlığını muhafaza etmek için hastalanmayı önlemeye matuf tavsiyeleri, koruyucu hekimliğin ne denli geliştiğine işarettir. Buna göre "her fert bizzat sağlığıyla alakalı sorumluluklarını yerine getirecek, kendini koruyacak, ancak sıhhatini muhafazada başarısız olmuşsa hemen bir hekimden yardım alması zarurettir. Dolayısıyla eski sağlıklı günlerine geri dönebilmesi için bedenine harici bir destek şarttır. Bu sebeple koruyucu hekimlikte sağlıklı halin devamı ya da hasta olmamak için yapılması zaruri prensip temizliğin ihmal edilmemesidir. Zikredilen ilke İslâm'ın temizlik hususundaki hassasiyetinin bir neticesidir. Vücutun temiz olmasının yanında dişlerin temizliği, çok fazla yemek yemeden kaçınılması, icap ettiğiğinde diyet yapılmasının da zarureti vurgulanmıştır" (Tokdemir, 2012: 91).

Buna mukabil İbn-i Sînâ döneminden sonra belirli çevrelerin İslâm Tıbbi'nda gerilemenin hatta bir düşüşün yaşandığı gibi bir kanaate sahip olmaları sorunlu bir düşüncedir. Bunların ciddi anlamda sorgulanmaya tabi tutulmazı elzemdir. Çünkü İslam Tıbbı, klasik dönemin akabinde Abbâsî devleti devrinde altın çağını yaşamıştır. Osmanlı Dönemi'nde ise muhtelif bölgelerde uzun süre gelişme göstermiş, bu durum süreklilik arz etmiştir. Suriye'de yaşamış hekimlerden Dâvûd-i Antâkî Tezkiretü üli'l-elbâb ve'l-câmi'li'l-acebî'l-ucâb isimli eseri kaleme almıştır. Bahsi geçen kitapta İbn Sînâ'ya ait olan el-Kânûn'daki ilk devir Greklerin ve Arapların tıbbı dair geleneği resmedilmiştir. Bunun yanında bir takım Avrupa kökenli reçetelerle beraber frengi hastalığı gibi ilk defa görülen hastalıklar da açıklanmıştır. Antâkî gibi sarayda hekimlik yapan İbn Sellûm Sâlih b. Nasrullah'ta vardır. Bu hekim et-Tıbbü'l-cedîd el-kimyâ'î adlı eser yazmıştır. Bu kitabında İsviçreli hekim ve kimyacı Paracelsus'un takipçilerinden olan iki Alman'a ait eseri çevirmiştir. Bundan ötürü Doğu ile Batı arasında karşılıklı fikir teatisi belirli veya belirsiz bir dönemde kesinti meydana gelmemiş, hatta tıp alanında bu kesilme hiç olmamıştır denebilir. İfade edilebilir ki, 19. asır süresince sömürgeci tıp ile olan pek çok yüzleşmede Batı hakimiyeti görülmemektedir (Pormann, 2012: 99).

Hem Ortaçağ döneminde hem de Rönesansın hüküm sürdüğü zaman diliminde İslam tıbbı Avrupa'da çok büyük etki meydana getirmiştir.

Meselâ Pormann'nın belirttiği üzere (2012:100) , Afrika'da yaşamış Konstantin ile Cremona'da hayat sürmüş Gerard'ın, İtalya'da, İspanya'da, Antakya gibi yerlerdeki çok sayıda Arapça tıp metnini Latin diline tercüme etmede muvaffak olmuşlardır. Bu mütercimler yalnızca Ebû Bekir er-Râzî'nin et-Tıbbü'l-Mansûrî (Liber ad Almansorem), Ali b. Abbas el-Mecûsî'nin el-Kitâbü'l-Melekî (Liber regius) ile İbn Sînâ'nın el-Kânûn fî't-tıb (Canon Medicinae) isimli eserlerini çevirmemişlerdir. Bu ansiklopedik eserlerle birlikte İshak b. İmrân'a ait Kitâb fî'l-Mâlîhulyâ (De Melancolia) ile birlikte İbnü'l-Cezzâr'ın cinsellikle alakalı monografik eserini de (De Coitu) tercüme etmişlerdir. Huneyn b. İshak'n el-Me-sâ'îl fî't-tıb isimli kitabı Latince'de Isagoge Johannitii adıyla nam salmıştır. Burada 13.asırdan başlayarak yeni yeni gelişmeye başlayan Avrupa'nın birçok üniversitesinde ana kaynak olmuş, tıp derslerinde okutulmuştur. Benzer minvalde bahsi geçen dönemlerde İbn Sînâ'ya ait olan el-Kânûn adlı eserin defalarca basımı yapılmıştır. Kur'an'ı Kerim beraber, Arapça kitap piyasasında Avrupa'da baskısı yapılan kitaplardan ilkidir. Anatomist Andreas Vesalius tarafından Râzî'ye ait et-Tıbbü'l-Mansûrî için bir şerh yazılmıştır. Ancak bu dönemde Avrupa'daki hekimlerden bazıları İslam tıbbının hâkimiyetinden hiç hoşnut olmamıştır. İslam coğrafyasındaki Arapların ve Müslüman hekimlerin tıp için yaptıkları katkıların bertaraf edilmesi noktasında çok çetin mücadeleler vermişlerdir. Bu tarz kişiliğe sahip hekimler Arap ve İslâm mirasını tarih kitaplarından çıkartmışlarsa da günümüz şartlarında inkârcılık ters tepmeye başlamış, mecburi bir kabulleniş söz konusu olmuştur.

Osmanlı Dönemi tıbbı, 18. asrın birinci çeyreğinde İslâm'ın klasik tıbbıyla bağlantısı bariz bir şekilde görülmektedir. Huneyn b. İshak' ait eserler, Ebû Bekir er-Râzî'nin el-Hâvî fî't-tıb, İsmâil b. Hasan el-Cürçânî'nin Zahîre-i Hârizmşâhî, İbn Sînâ'nın el-Kanun fî't-tıb, İbnü'n-Nefîs'in el-Mûcez fî't-tıb, Ebû'l-Kasım ez-Zehrâvî'nin Kitâbü't-Tasrîf, İbnü'l-Baytâr'ın el-Câmî' limüfredâtî'l-edviye ve'l-agziye ve benzeri tıpla alakalı ana kitapların okutulduğuna şahit olunmaktadır. Bunun yanında bahsi geçen eserlerden Türk diline iktibaslar gerçekleştirildi. Eserler tercüme edildi. İslâm tıbbının temel eseri ve Osmanlı hekimlerinin başlıca kaynağı olan, Mustafa b. Ahmed et-Tokadî tarafından Tahbüzü'l-mathûn adıyla el-Kânûnfî't-tıb'ın Türkçe tercümesi yapıldı. Bu eser hem klasik İslam tıbbının temel eseri hem de Osmanlı hekimlerinin ana kaynağı olmuştur. Başta Hipokrat, Galen ve Dioskorides'in eserleri olmak üzere başka şahsiyetlere ait kitaplar üzerinde çeviri ve alıntı gibi yollarla müzakere ve müşavere yürütüldü. Bunun yanısıra Muhammed b. Mahmûdeş-Şirvânî, Sabuncuoğlu Şerefeddin, Sinoplu Mü'min b. Mukbil gibi hekimler yaptıkları tercümelere, şerhlere ve teliflere bizzat uyguladıkları

usullerden kazandıkları tecrübeleri ilave ederek kayıt altına aldılar. Osmanlı'nın ilk devirlerinde (kuruluş dönemi) âlimlerin tecrübelerini, bilgilerini artırmak ve tekâmül ettirmek gayesiyle zamanın çekim merkezi olan yerlere gittiği görülmektedir. Âlimler için cazibe merkezi olan bur şehirler Semerkant, Kahire, Buhara, Dimaşk, Tebriz, Bağdat, Merâğa ve bunun gibi ilim şehirleridir. İstanbul'un fethiyle Osmanlı Devleti, âlimler için daha cazip hale gelmiştir. Dolayısıyla Abdülbâkî Şifâî, Emîr Çelebi, Yahyâ b. Mahmûd Engürî, Nidâî gibi Anadolu'nun haricine ilim tahsiline giden hekime pek rastlanmamıştır. Hem Mısır'dan hem de İran'dan İstanbul'a kendi tercihi ile birçok tıp âlimi gelmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Padişahlarının daveti üzerine çok fazla meşhur hekimin payitahta geldiği bilinmektedir. 14. asrın sonları, 17. Yüzyılın başlarına kadar Alman, Fransa; bilhassa İspanya'dan sürgün edilen pek çok Yahudi hekimin Osmanlı Devleti'nin merhametine sığındığı görülmektedir. Bu kişilerden pek çoğunun da hekim olarak sarayda görev yaptığı bilinmektedir. Özellikle belirtmelidir ki, müslüman olmayan, Avrupa'dan gelmiş çok sayıda hekimin Osmanlı coğrafyasında herhangi bir zorlukla karşılaşmadan serbest bir şekilde mesleklerini icra etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin hükümran olduğu devirde dünyanın ilim merkezi Doğu'dan Batı'ya kaymıştı. Avrupa'nın emekleme aşamasındaki tıbbi ancak 16. asırda kendini göstermiş, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı tıbbına nüfuz ettiği görülmektedir. Batı tıbbının Osmanlı tıbbına esas etkisinin 18. yüzyılda müşahhas olarak görülmekle birlikte büyük değişimin 19. yüzyılda gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Sarı, 2012: 101).

3. OTOPSİ VAKIALARINA ÖRNEKLER

Osmanlı Devleti'nide her şey kayıt altında olduğu bilinmektedir. Bu gibi işlenen cinayetler hakkında da rapor tutulmaktaydı (Düzbakar, 2005: 105). Belgeler ışığında Osmanlı dönemine ait teşrih/otopsi vâkıalarını naklederek sonuç bölümüne geçmek yerinde olacaktır.

1. Bursa'da yaşanmış bir hadisedir. Ali isminde bir çırak Celal adındaki ustasının dövmesi neticesinde öldüğü iddia edilmiş. Mahkeme'ce gönderilen heyet tarafından gerekli tetkikler yapılmıştır. Muayenenin sonucunda bahsi geçen mevtanın dövülerek öldürülmediğine dair heyet raporu 1552 senesinin Şubat ayında mahkemeye bildirilmiştir.
2. 1555 senesinde Tahtakale adlı beldede ölen bir kişi için Karaman vilayeti nüfusuna kayıtlı birisinin katlettiği şikâyeti vukuu bulur. Şahsın, yapılan tetkik ve muayeneler neticesinde veba illetinden öldüğü rapor edilir.
3. Gökdere adlı yerleşim yerinde 1572 yılında bir taş ustası, gerekli taş madeninin bulunduğu mevkiye gitmiştir. Ancak taş çıkarılan yerde cesedi bulunmuş, olay üzerine mahkemece ve mutasarrıflık makamınca mevtanın cesedinin incelenmesi için bir heyet teşekkül ettirilmiştir. Yapılan incelemelerde görülmüştür ki karnın yarıldığı, işkembesiyle birlikte bütün bağırsakların dışarıya çıkartıldığı, oyluk kemiğinin kırıldığı görülmüştür. Ayrıca cesedin yanbaşıda büyükçe bir taşın üzerinde kanla dolu birikintiye rastlanmıştır. Bundan başka kesici aletlerle yapılmış yaranın da bulunmadığı raporda belirtilmiştir.
4. 1884'de bulunan bir vesikada yazıldığı üzere, Hanya'daki limanın reisi vefat etmiştir. Şüphe üzerine aile fertlerinden müsaade de alınmadan teşrih yapılmıştır. İzinsiz yapılan otopsi sebebiyle belediyenin hekimi vazifesinden azledilmiştir. Liman başkanının vefatına kolera illetinin sebebiyet verdiği şayiasından dolayı otopsinin gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Ancak ailenin izin verdiği dair gerek yazılı gerek sözlü bir genelgenin olmamasından ötürü suç sayılmıştır. Çünkü otopsinin yapılması esnasında bahriyeli bir tabip ile birlikte karantina hekiminin de bulunma mecburiyetinin varlığı belirtilmiştir. Otopsi yapanlar hangi amaçla olursa olsun tıp kanununa muhalif hareket ettikleri gerekçesiyle vazifelerinden el çektilmişlerdir (Bilgin vd, 2011: 11).
5. Zaptiye Nezareti Etibba Dairesi tarafından, Vefa ilçesinde karabaş otunu içip daha sonra vefat eden bir hanımın cesedi üzerinde otopsi yapılması için talepte bulunulmuştu. Tetkikler neticesinde hanım gebe çıkmıştır. Karabaş otunu da çocuk düşürmek için kocasının zorlamasıyla içmiştir. Zira adam çocuğu istememiştir. Ölümü de bu yüzden olmuştur (Bilgin vd, 2011: 11).
6. Yine bir vesikada bir çocuğun zehirlenmek suretiyle öldüğü iddiası dile getirilir. Bunun araştırılması istenir. Lazım olan organlar Adli Tıp merkezine gönderilir. Belgedeki bilgilere göre çocuk şurup içmiştir. Miktarı ise üç buçuk kaşıktır. Bunun çocuk için ölüm sebebi sayılmayacağı belirtilerek vefat sebebinin araştırılmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Çocuk hangi maddeyi ne oranda içmiş, daha evvel başka bir hastalık geçirmiş mi bütün bunların tetkik edilmesi için talepte bulunulmuştur. Otopsinin masraflarının da ailelerden, gerekli olması halinde suçu sabit olanlardan istenilmesine, imkânlarının olmaması halinde ise valilikçe karşılanması talep edilmiştir (Bilgin vd, 2011: 11).
7. Osmanlı kumandanlığı ve valiliği yapan Müşir Receb Paşa'nın (1842-1908)1902'de teşebbüs edilen İkinci Abdülhamid Han'ın tahttan indirilmesi planında adı geçer. Paşa vefat eder. Ancak ölümü üzerine bir takım şayialar yayılır. Padişahın katlettirdiği iddiası gündeme getirilir. Ancak otopsi yapılması neticesinde bu iddianın aslının olmadığı anlaşılır. (Yiner,2007: 508).
8. Büyük Türk hikâyecisi ve mütefekkeri Ömer Seyfeddin (1884-1920), Haydarpaşa Tıp Fakültesi Hastahanesi'nde 6 Mart 1920 tarihinde vefat eder. Otopsi yapılması talep edilir. Tetkikler neticesinde şeker hastalığı teşhisi konulur. Vefatında bu sebeple olduğu rapor edilir (Polat, 2007: 80).

4. NETİCE

G. Wolf- Heidegger'in "İslam âleminde Tıbbın ilerleyememesini Tıbbın Kur'anın ceset üzerinde seksiyon yapmağı yasaklamasından kaynaklandığını" (Maskar, 1976: 260-261) söylemesi ifadesi aslında Batı âleminin şuur altındaki oryantalist bakışının dışı vurumudur. Bu peşin hüküm, bilimsel oryantalizmdir. İslam Medeniyeti ile yoğrulmuş coğrafyaya bakıldığında, şu husus tıp tarihi açısından ayan beyan ortaya konulmalıdır: İddiaların aksine İslam coğrafyasında ve Osmanlı Dönemi'nde teşrih/otopsi yapıldığına dair birçok tarihî vesikâ mevcuttur. Bunlarla ilgili bilgi ve belgelerin ayrıntılarını zikrettik. Bu tarihi kayıtlardan şu hükme varmak mümkündür:

- a. İslâm dünyasındaki hekimler, anatomi ilmine alakaları çok fazladır. Bununla birlikte Yunan dilindeki "anatomé" kelimesiyle Arapçadaki teşrih kelimesinin anlamlarında bir belirsizlik söz konusudur. Sebebi ise insanın fizyolojisinin incelenmesi yönündendir. Çünkü vefat etmiş insan bedeni üzerinde tetkik mevzu bahis iken canlı insan ve hayvan bedeninde de kesme/biçme ameliyesinin olması bu belirsizliğe delalettir. Çağdaş manadaki anatominin itibarının çok fazla olduğu belirtilir. Sadece hekimler bunun iyi öğrenilmesi gerektiğini ısrarla dile getirmekle kalmamış, İmam-ı Gazzâlî (rh) gibi âlimler anatomi ilmini hekimlerin öğrenmesinin zarureti haricinde Allah (cc) tarafından bahşedilen iyiliğin, güzelliğin insanoğlunun anlamasına aracı olacağından bu ilme olağanüstü kıymet vermişlerdir. Yani insana ait beden ihtişamlı bir yapıya sahiptir. Bu hal Allah'ın büyüklüğünü bir kez daha göz önüne sermesi bakımından önemlidir (Pormann, 2012: 97). Ancak teşrih kelimesinin kesme/biçme işinin İslâmî beldelelerde icrası devamlılık arz etmemiştir. Bununla birlikte insanların bedeninde tatbik edilmesine de mani bir yasaklama bulunmamaktadır.

İslam Medeniyet havzasına bakıldığında teşrih/otopsi meselesine fıkıh mezhepleri ayrıntılı bir şekilde -ismen olmasa da- uygulamalar üzerinde hassasiyetle durduğu görülmektedir. Meselâ fıkıh mezheplerin hamile kadının ölmesi halinde karnının açılıp cenin çıkarılması ve ayrıca ölünün karnında altın ve mücevherat gibi değerli bir şeylerin varlığı durumunda bunların çıkarılmasının caiz olup olmayacağı tartışılması, teşrih/otopsi meselesinin uygulanabilirliğinin ispatı açısından önemlidir ve tatbik edildiği de kuvvetle muhtemeldir.

Yine Müslüman hekimlerin, tedavide uyguladıkları yöntemlerdeki başarı nispetinin yüksek olması, insana ait vücudu yakından tanıdıkları içindir. Müslüman hekimlerce kas, sinir, kemik, damar ve diğer uzuvların yapısı, birbiriyle olan münasebetlerin irtibatı iyi bilinmektedir. Bu yüzden anatomiye çok büyük önem atfetmişlerdir. Anatomik verilerle hüküm icra etmek, ancak ayrıntıları bilmekle mümkün olduğuna göre teşrih/otopsinin ehemmiyeti bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bu anlamda İslâm coğrafyasında Abbasi döneminin meşhur hekimi Yuhannâ'nın 8. ve 9. yüzyıllarda Bağdat'ta maymuna ait beden üzerinde teşrih yaptığı belirtilmiştir. Ancak bu otopsinin sonucuna dair veriler günümüze kadar ulaşmamıştır. Yine mezkûr bilim adamı tarafında kaleme alınan "Makâletü Yahya b. Mâseveyh fi'l-cenîn ve kevnihî fi'r-rahm" adlı eser, cenin gelişim safhalarını 8 aşama olarak ele alması; Ebû Bekir Râzî'nin geliştirdiği klinik bulguların dünyadaki tıbbın gelişimi için yaptığı katkılar ve yeniliklerin neticeleri göz önüne alındığında İbn Sina'yı geride bıraktığı ifade edilmektedir. Yine Kitâbü's-Şükûk 'alâ Câlînûs adıyla telif ettiği eserinde, Câlînûs'un anatomi için mühim hizmetleri olduğunu beyan eder. Ancak hemen akabinde ise Galen'nin köpekler, maymunlar, domuzlar gibi hayvan bedenlerinde araştırma yapmasını eleştirir. Bundan dolayı insan anatomisiyle ilgili malumatları kâfi saymayıp tıptaki otoritesini sarsması, anatomi (teşrih) ilmine vukufiyetindedir. Ali b. Abbas el-Mecûsî'nin Tıp Sanatı isimli derleme bir kitabında baştan ayağa doğru, bütün vücudu ve hastalıkları sırasıyla konu edinmesi, hastalıkların emareleri ve teşhislerini belirtmesi ve 'cerrahi müdahalelerdeki cerrahın anatomi bilgisiyeterli olmalıdır" tavsiyeleri çok ileri bir tıp bilgisine işaret etmesi açısından önemlidir. Cerrahî hakkında bu kadar malumat veren ve Avupa'da 13. yüzyıl ortalarına kadar okutulan kitabını te'lif ederken teşrih yapmaması çok da ilmî olarak izah edilebilir bir tarafı yoktur.

İslam dünyasının en meşhur cerrahı olan Zehrâvî, 'Kitâbü't-Taşrîf li-men'aceze'ani't-te'lif' isimli kitabında cerrahî ilgili teferruatlı bilgiler vermiştir. Bu malumatlar ile beraber sınırlı da olsa insan anatomisiyle alakalı bir takım izahatta bulunmuştur. Zehravi'nin eserinde yeni cerrahi tedavi metotları ayrıntısıyla belirtilmiştir. Bahsi geçen yöntemlerden yara dağlamak, tecrübe kazanmak için canlı hayvan bedenlerinde ameliyatlar yapmak ve kadavra üzerinde teşrih yapmak bunlara örnek gösterilebilir.

İbn Sînâ, el-Kanun fi't-tib isimli meşhur eserinde anatomiyle alakalı açıklamalar 1. kitabında geçmektedir. Burada, cerrahî ameliyatlar için insan anatomisinin çok iyi bilinmesinin lüzumuna temas eder. Organlar, birbirleriyle nasıl vaziyet almış, vücut içindeki konumu nedir, bunlardan habersiz şahısların ameliyat yapmalarının doğru olacağını belirtir. İbn Sina'nın bu ve benzeri izahatı kadavra üzerinde otopsi yapıldığının delilidir. Bu, çok kuvvetli bir ihtimaldir. Buradaki açıklamalar disseksiyon (teşrih, kesip ayırmak, ölü beden üzerinde yapılan çalışma) yapıldığını göstermektedir. Hususiyetle uzuvların bulunduğu yerler, organların konumlarına dair olan açıklamalar, hepsi otopsinin yapıldığına işaret eder. Yine kan damar sistemiyle alakalı izahatları, kalbin yapısı, kanın damar yollarının kol

ve bacaklardaki dağılımı, Câlî'nûs'tan çok farklı olması dikkate şâyândır. İbn Sînâ'nun bahsi geçen açıklamalarından otopsi yaptığı sonucunu çıkarmak çok kuvvetli ihtimaldir.

İnsan bedeni ve ruhu arasında meydana gelen münasebetlerin incelendiği Kitâb el-İktisad fî Islâh el-Enfes ve el-Ecsâd'da (Ruhun ve Bedenin Eğitilmesi Üzerine) İbn Zuhr, kalbin hariçten sarılmasına yarayan iki yapraklı zarın iltihabı ile akciğerlerin arkasında kalan bölümlerden meydana gelen apseleri tarif etmiştir. Bunun yanında nefes alınabilmesi için trakea ön duvarında cerrahi bir açıklık meydana getirme işlemini, katarakt ve böbrek taşı ameliyatlarının yapılma usullerini tespit etmiştir. Açıklanan teşhis ve tedavi metodların teşrih/otopsi ile mümkün olduğu ortadadır.

İbn Rüşd'e ait tıp alanındaki en önemli eser el-Külliyât fî't-tıb'dır. Bu kitapta, eski çağlardaki birçok tıp bilgininin kurallarını tekrar etmekten kaçınılmıştır. İbn Rüşd, onun yerine yeni bir usûl geliştirmeyi denemiş, kan dolaşımı konusunda kalbin görevleriyle alakalı bilgiler vermiştir. Bundan dolayı Servetius ile Harvey, İbn Rüşd'ün devamı olarak görülmüştür. İbn Rüşd'ün teşrih meslesine doğrudan temas etmemesi, yapmadığı ya da alakadar olmadığı anlamına gelmemelidir. Zira eserleri incelendiğinde görülecektir ki insanın anatomisiyle alakalı tıp bilgileri günümüzün verileriyle örtüşmektedir. Bu bilgiler ancak insan bedeninin çok iyi incelenmesi neticesinde ortaya çıkacaktır.

Abdüllatîf El-Bağdadî de insan anatomisi araştırmalarıyla ünlüdür. El-İfâde ve'l-itibâr isimli eser telif etmiştir. Bu çalışma Mısır'da 1199-1201 senelerinde vukuu bulan kıtlık ana konudur. Kitapta, Kahire'nin etrafında tepe gibi bir yerde insana ait yirmi bin iskeletten bahsedilir. El-Bağdâdî bu isketleri inceler. İnsana ait alt çene kemiğinin tek parçadan oluştuğunu tespit eder. Hâlbuki Galen iki alt çene kemiğinden bahseder. Bu buluş anatomik bir çalışmanın sonucudur. Ayrıca insanın fizyolojik ve anatomik yapısından bahseder. Bu çalışmaya göre erişkin bir insanda 228 adet kemik bulunmaktadır. Çağdaş tıp bu sayıyı 206 olarak verir. Bu durum teşrih/otopsi çalışmalarına bir delildir.

İbnü'l-Kuf, Halep ve Dımaşk Eyyûbi devletinin sultanı olan el-Melikü'n-Nasır Selahaddin Yusuf'un devrinde (1237-1260) cerrah-tabib vazifesinde bulunmuştur. Bu görevle Haçlı saldırılarına karşı muhkem hale getirilen Aclun Kalesi'ne gönderilmiştir. 'Umdetü'l-İslâh fî'amelî şînâ'ati'l-cerrâh' adlı eserinde bahsettiği insan anatomisine dair malumatlardan kadavra üzerinde araştırma yaptığı anlaşılmaktadır. Zikredilen durum dikkate alındığında bu alanda çalışma yapan ilk hekimlerden olduğu söylenebilir. Kuvvetle muhtemeldir ki, görevli olarak gittiği Aclun Kalesi'nde Haçlılara ait cesetler üzerinde otopsi çalışmaları yapmıştır.

İbn Nefîs, İbn Sînâ'ya ait meşhur Tıp Kanunu adlı kitabını, El-Kânûn fî el-Tıb ve El-İşârât ve el-Tenbîhât isimli eserle şerhetmiştir. Anatomiyi alakalı bölümünde Galen'in kan dolaşımına dair düşüncelerine karşı gelmiştir. Burada gördüğü hataları düzeltmiştir. Burada yaptığı tashih küçük kan dolaşımı keşfine yolaçmıştır. İbn Nefîs bu keşfiyle tıp tarihinde çok mühim bir başarı kazanmıştır. Bu bilgiler göstermektedir ki İbn Nefîs, Batı'da 1553'te Micheal Servetus, 1559'da Realdus Colombus tarafından açıklanan küçük kan dolaşımını, üç asır önce bulmuştur. Bu keşifle alanında ilk hekim olma unvanını elde etmiştir. Her ne kadar canlı hayvan ve ölü insan üzerinde kesip biçme ameliyesi olan otopsi tatbik etmediğini belirtse de bu pek mümkün görünmemektedir.

- b. Osmanlı döneminde otopsi ya da teşrih ilmi, tıp biliminin temeli olarak görülmüştür. Tıp ilmiyle alakalı eserlerin umumiyetle otopsi konusuna yoğunlaştığı görülmektedir. "Anadolu'nun İbn Sînâ'sı" şeklinde meşhur olan Hacı Paşa'ya ait Teshîl adlı kitabı bu alanda sayılabilecek ilk eserdir. Yine 15. asır hekimlerinden Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Cerrâhiyye-i İlhâniyye isimli kitabında cerrahi ile ilgili izahatların yanında insan anatomisiyle alakalı açıklamalar da bulunmaktadır. Cerrâhiyye-i İlhâniyye'nin en mühim hususiyeti minyatürlerle cerrahi müdahalelerin gösterilmiş olmasıdır. Bu durum tıp tarihi açısından ilk olma özelliği taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nde anatominin önemini muhafaza edildiği 16. asır tıp çalışmalarından anlaşılmaktadır. Dönemin meşhur hekimi Davûd-i Antâkî'nin kaleme aldığı tıpla ilgili eserlerde insan vücudu kanatlı hayvanlardan bazılarıyla mukayese edilerek anlatılmıştır. Nüzhet-ül-ezhân fî islâh-il-Ebdân adı eserinde insan anatomisi, hastalıkların oluş sebepleri vb ayrıntılı olarak izzah edilmektedir.

Ahî Çelebi de bu dönem önemli tıp âlimlerinden birisidir. Risâle-i Hasâtü'l kilye ve'l-mesâne isimli küçük hacimli bir eser yazmıştır. Burada bir takım organların anatomisiyle alakalı malumatlar vermiştir. Daha sonra bunların tedavisine yönelik uygulamalara yer vermiştir. İbrahim b. Abdullah (15.-16. Yüzyıl), Alaim-i Cerrahin isimli eserinin girizgâh kısmında Modon Kalesi'nin fethi esnasında (10 Ağustos 1500) Çindar isimli kitabı Türkçeye tercüme ettiğinden bahseder. Bu kitap Grekçe -Süryani dili ile kaleme alınmış eserdir. Eser, başta İbn Sînâ olmak üzere Eflatun, Galen, Hipokrat'ın tıbbî görüşlerini ihtiva etmektedir. Kitap, insan anatomisiyle alakalı malumatlar içermektedir. Hekim İbrahim b. Abdullah'ın belirttiğine göre, teşrih (dissection) sırasında kaburga kemiği ucunun kırıldak doku olduğu görülmüştür. Osmanlı Dönemi tıp uygulamalarında teşrih yapıldığına delalet eden en eski

kayıtlar Emir Çelebi'nin 1625'te yazdığı Enmüzcü't-tib isimli kitabında geçmektedir. Bu kayıtlardan anlaşılmaktadır ki, anatominin öğrenilmesi için hekimler, savaşlarda ölen askerlerin cesetleri üzerinde teşrih yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Askerî cerrah olan İbrahim b. Abdullah, kitabında kullandığı "teşrihte görülmüştür" ifadesinden anlaşılmaktadır ki, daha evvel katıldığı savaşlarda ölmüş askerlerin cesetlerinde teşrih yapmıştır. Bu tarihi vesikalar, Osmanlılar'daki teşrih tarihini 1505'e kadar geri götürmektedir.

Osmanlı Dönemine ait anatomi ile alakalı Şemseddîn-i Itâkî'nin (ö. 11./17. yüzyılın ilk yarısı) çok önemli bir eseri vardır. Hatta anatomiye dair tek kitap da denilebilir. Kitabın adı Teşrihu'l-ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesûfân'dır. Eser, 1041/1632 tarihinde kaleme alınmıştır. Eserde Itâkî, araştırmalardan elde ettiği ve dayanak gösterdiği şemalara yer vermiştir. Bu şemalar kitapta geçen izahatlara uygunluk göstermektedir. Kaynaklara göre bahsi geçen eserde o dönemin Batı tesirini görmek mümkündür. Zira bu kitap Batı tesiriyle kaleme alınan bilimsel çalışmalardan ilkidir. Andreas Vesalius isimli bilim adamına ait bir kita vardır. 16. Asırda kaleme alınmış bu eserin adı Fabrica'dır. Şemseddîn-i Itâkî'ye ait eserin içindeki resimlerle Fabrica adlı kitaptaki resimlerin benzerliği dikkat çekicidir. Batı'nın etkisini burada görmek mümkündür

Bu benzerlik hususuyla beyine ait kesitlerin yanında iskelete ait bazı çizimlerde rastlanmaktadır. Şemseddîn-i Itâkî'nin eserini kıymetlendiren en mühim husus ise şudur: Kendisinin çizdiği anatomik çizimler ve bunlara dair verdiği izahatlarıdır.

Emir Çelebî, 17. asır meşhur Osmanlı hekimlerindedir. Enmüzcü't-tib adlı eserinde insan anatomisinin çizimlerle öğretilmeyeceğini savunur. İnsanın vücudu ancak doğru bir teşrih ile analiz edilerek öğrenileceğini vurgular. Anatomi ilmine vakıf olmak için savaş meydanlarında yaralı veya ölü olarak ele geçen Hıristiyan haçlıların kavadralarından faydalanmayı tavsiye eder. Abdülhak Molla'nın (1786-1854) Osmanlı Devleti'nde hekimbaşı ve Mekteb-i Tıbbiyye nazırı olarak görev yaptığı dönemde kadavra üzerinde çalışma yapmak için hususi izin alır. Bu izin sayesinde anatomi derslerinin ölü bedende tatbik edilmesini sağlayan kişi olarak tarihe geçmiştir.

Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, 19. yüzyıl Osmanlı hekimlerinden biri olup, Batılı tıp bilginlerinin çalışmalarını esas alan bir eser kaleme almıştır. Burada anatomiye dair şemalar mevcuttur. Türkçe olarak basılıp neşredilen ilk anatomi kitabıdır. İsmi de Mir'âtü'l-ebdân fî teşrihi a'zâi'linsân'dır. Bu kitapta bütün organlarla alakalı ayrıntılı malumatlar verilmiştir. Üsküdar Selimiye Kışlası'nda bulunan ölümlere ait kemikler 1806 yılında Süleymaniye Tıp Medresesi'ne nakledilmiştir. Bu durum Türk hekimlerinin insan anatomisine verdikleri önemi göstermektedir. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi teşrihin önemini kavramış önemli kişilerden birisidir. Osmanlı döneminde tıp alanda "Batılılaşma" hareketi ile yeniden gelişme hareketi ile birlikte İkinci Mahmut Han tarafından başlatılan tıp hamleleri 14 Mart 1827'de kurduğu Tıphane ve Cerrahhane-i Amire Osmanlı'da tıp eğitiminde muasır aşamasıdır denebilir.

1832 senesinde Topkapı Sarayı'nda Cerrahhane-i Amire bölümünün kurulması, ülkemizde çağdaş anlamda ilk cerrahi eğitimin başlangıcı olarak görülmektedir. Cerrahhane-i Amire'yle Tıbhane 1836 senesinde birleştirilmiş ve Mekteb-i Tıbbiyye adıyla Otlukçu Kışlası'na taşınmıştır. Bilahare günümüzde Galatasaray Lisesi'ne ait olan yerde bulunan Enderun Ağaları Mektebi'nin binasına aktarıldı. Bu okul, İkinci Mahmut Han'ın konuşmasıyla açılmıştır. Adına da Mekteb-i Tıbbiyye -i Adliyye-i Şahane denilmiştir. Bu mektebin müfredatına otopsi/teşrih dersleri de ilave edilerek okutulmaya başlanmıştır.

1841 senesinde İkinci Abdülmecit Han tarafından yapılan düzenlemeler sayesinde, sadece öğrencilerin eğitiminde kullanılmak üzere diseksiyon yapılabilir hale geldiği görülmektedir.

Batılılaşma Dönemi'nde Charles Ambroisse Bernard'ın Otopsi Çalışmaları, Türk Tıp Tarihi açısından çok önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Dr.C.A Bernard dönemin padişahı Sultan Abdülmecit Han'dan özel müsaade alarak diseksiyon (teşrih) çalışmalarını başlatması yakın dönem otopsi çalışmalarına çığır açmıştır. Sultan Abdülmecit, 1841 yılında talebelerin eğitimleri için kadavra üzerinde otopsi yapılmasına izin veren bir ferman imzaladı. Bu fermana göre Hıristiyan olarak ölmüş cesetlerde teşrih yapılabilecekti. Bu devirde ilk otopsi, başına sırtık üşerek ölen bir işçinin cesedi üzerinde tatbik edilmiştir.

1857 yılında Sultan Abdülmecit Han bir fermanıyla Meclisi Umur-i Tıbbiyye'ye bağlı olarak "Tıbbi ve Adli" komisyon kurulmuştur. Bu müessese ülkemizdeki ilk adli tıp kurumunun çekirdeğidir denilebilir. Bu komisyonun tesisi ile resmen Mekteb-i Tıbbiyye'de otopsi yapmaya başlanmıştır.

5. SON SÖZ

Sonuç olarak teşrih/otopsi'nin İslam coğrafyasında -diseksiyonun Batı'da resmi olarak 1286 yılında İtalya'nın Cremona şehrinde başladığı gözönüne alınırsa-yaklaşık 7 asır evvel yapıldığına şahit oluyoruz. Özellikle Batı'da Modern tıbbın babası sayılan Hipokrat'ın, İlkçağ'da kadvralar üzerinde teşrih yapılmasını kabul etmediğinden anatomiye katkısının olmadığı gibi İslâm tıp âlimleri tarafından birçok hatası düzeltilmiştir. Galen'in anatomiye önemli hizmetleri bulunmasına rağmen araştırmalarını köpek, maymun ve domuz gibi hayvanlar üzerinde yürütmüştür. Bunun için insan anatomisiyle ilgili malumatlar kâfi kabul edilmemiş ve Müslüman hekimler tarafından birçok noksanlıklarıyla yanlışlıkları tespit edilmiştir. Konuya bu açıdan bakıldığında Müslüman tıp âlimlerinin iddia edilen aksine teşrih/otopsi meselesinde çağlar üstü bir gelişmeye vesile olduğu görülmektedir. Batılı Tıp Tarihçilerin İslâm Medeniyeti otopsi/teşrih meselesine yaklaşımı oryantalistçi/şarkiyatçı olduğundan ve Batı Tıp Tarihi araştırmacılarının belgelerini naklederek ikinci kaynak olarak kullanan Türk Tıp Tarihçileri de onların gözünden araştırmalarına yön vermeleri, Batılılaşma çabalarımızın bir sonucudur (Elbette istisnalar mevcuttur. Ancak, istisna olması da düşündürücüdür). Dolayısıyla Modernleşmeden/Batılılaşmadan neşet eden fikir dünyamız bizi, - her sahada olduğu gibi- Osmanlı Dönemi otopsi çalışmalarını da Batılılaşma ile başlatmaları çok da şaşılacak bir durum değildir. Zikredilen tarihî vesikalar ışığında İslâm Medeniyet Havzası'ndaki teşrih/otopsi çalışmaları yeniden ele alınmasını ve hakikatlerin günyüzüne çıkmasını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA:

- Akpınar, C. (1996). "Hacı Paşa" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 14, Sayfa: 492-496, İstanbul.
- Alper, Ö.M., (1999). "İbn Sina" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:20, Shf: 319-322, İstanbul.
- Alper, Ö. M., (2000). "İbnü'l-Kuf" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:21, Shf: 115-116, İstanbul.
- Altıntaş, A., (1999). "Osmanlı Tıp Eğitiminde Teşrih Meselesi", III. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (Ankara, 25-29 Eylül 1993), Ankara.
- Bayat, A.H., (1988). "Ahî Çelebi" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 1, Sayfa: 528-529, İstanbul.
- Bâr, M.A., (1995). "Teşrih, Ulûmuhu Ve Ahkâmuhu", Mecelletu'l-Mecmei'l-Fikhi'l-İslâmî, Sy. 8, Mekke.
- Bilgin, N.G.; Ögenler, O. ve Akça, T., (2011). "Ülkemizde Adli Otopsinin Tarihçesi", Lokman Hekim Dergisi, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, C.1 Sayı :8-10, Mersin,
- Cadéac, C. (H:1333). Feth-İ Na'ş Ve Teşhisi Tehsil Eden Mühim Nokta, (Çev. Mehmed Hanefibeyzâde Ahmed Ata), Necm-İ İstikbâl Matbaası, İstanbul.
- Celbiş, O., Aydın N. E., Soysal Z. ve Mızrak B. (2004). "Türkiye'de Adli Otopsi Uygulamasındaki Güncel Hukuki Durum", İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Malatya.
- Çalik, E., (2013). "İslam Medeniyetinin İlmi Kaynakları" 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Dergisi, Cilt: 2 Sayı:5 Yaz: 2013, Ankara.
- Çaylak, A. ve Şahbaz, Y. (2018). İslam Siyasi Düşünceler Tarihi, A. Çaylak (Editör), İbn Rüşd (461-475) (Birinci baskı). Ankara. Savaş Yayıncılık.
- Demirhan, A., (1982). Kısa Tıp Tarihi; Osmanlı Türk Tıbbı, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Demirhan Erdemir, A., (1988). "Abdülhak Molla" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 1, Sayfa: 210-211, İstanbul.
- Demirhan Erdemir, A., (1989). "Ali B. Abbas El-Mecûsî " Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 2, Sayfa: 379-380, İstanbul.
- Demirhan Erdemir, A., (1994). "Dâvûd-İ Antâkî" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, Sayfa: 26-27, İstanbul.
- Demirhan Erdemir, A., (1995). "Emîr Çelebi" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 11, Sayfa: 129-130, İstanbul.
- Doğan, O., (2017). "Bin Yıl Önce DNA Testi", İnsan Ve Hayat Dergisi, Mayıs- 2017, İstanbul.

- Doğruyol, H.,(1993). "Cerrahlık" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:7, Shf: 421-423, İstanbul.
- Döğen, Ş.,(1984). "İbn Cessar" Maddesi, Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi, Yeni Asya Yayınları,İstanbul.
- Durant,W., (Tarih:?). İslam Medeniyeti, Tercüme: Orhan Bahaeddin, Tercüman Yayınları, Kervan Kitapçılık A.Ş, İstanbul.
- Düzbakar, Ö.,(2005). "Osmanlı Hukuk Sistemi İçinde Tıp Ve Hekimlerin Yeri", Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi, Cilt:3, Sayı:2,
- Edward W. Said, Oryantalizm, Terc.:Nezih ÜZEL,İrfan Yayıncılık,İstanbul-Mart-1998
- Ekdal, M.,(1982). "Bir Temel Sağlık Kuruluşumuzun Varlığı'nda Türk Tıp Tarihi, Tıbhâne'den Numuneye, Haydarpaşa Numune Hastanesi Yardım Derneği Yayınevi, İstanbul.
- El-Bağdâdî ,A., (1972). Makaletân Fî'l-Havâs, Neşreden: Saîd Abduh, Kuveyt.
- El-Bağdâdî ,A.,(1403/1983). El-İfâde Ve'l-İ'tibâr, Neşreden: Ahmed Gassân Sabânû, Dımaşk.
- El-Hattâbî, M.A.,(1988). Et-Tıb Ve'l-Etubbâ' Fî'l-Endelüsü'l-İslâmiyye, Beyrut.
- El-Kettani, M. A.,(2003). Hz. Peygamber'in Yönetimi, C. 2, İz Yayıncılık, İstanbul
- Ersoy, G. ve Toprak, S.,(2009). "Güncel Durumu İle Hukuki Ve Tıbbî Açından Otopsi Süreci", Klinik Gelişim Dergisi, Adli Tıp Özel Sayısı, C. 22, İstanbul Tabib Odası Süreli Yay., İstanbul.S. 65.
- Gökçen, A., "1296 (1879 Tarihli Usulu-İ Muhakemat-I Cezaiye Kanun-I Muvakkatı", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1-2, Sayfalar 203 – 288, Konya.
- Gruber, G. B., (1962). Pathologie Und Pathologische Anatomie (Ein Geschichtlicher Abriss), Zentralbl Allg Pathol Patholog Anatomir 103:314-338 .
- Hamarneh, S. K. "Al-Zahrâwî, Abu'l-Qâsim Khalaf Ibn "Abbâs", DSB, XIV, 584-585.
- Hunke, S., (1972). Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi, Tercm., Servet Sezgin, Bedir Yayınları, İstanbul,
- İbn Hazm (1387/1968). Fezâ'ilü'l-Endelüs Ve Ehlihâ, Neşreden: Selâhaddin El-Müneccid, Beyrut.
- İbnü'l-Kıftî,(2001). İhbârü'l-'Ulema Neşreden: Abdülmecid Diyâb, Küveyt, 2001,II, 129-130/508-519.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl, Cemâluddîn Muhâmmmed B. Mükerrrem (Ö. 711/1311) (1972). Lisânu'l-Arab, Thk. Abdullah Alî El-Kebîr-Muhâmmmed Ahmed Hasbullâh-Hâşim Muhâmmmed Eş-Şâzelî, Dâru Sadr, Beyrut, Ts., II, 497; Zebîdî, Muhâmmmed Murtaza (Ö.1205/1791), Tâcu'l-Arûs, Thk. İbrahim Et-Tırazî, Et-Tûrâsu'l-Arabiyye, Kuveyt, 1972/1392, VI, 503.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali B. Ahmed (H.1352):Muhallâ, İdâretü'd-Dıbaati'l-Muniriyye, Mısır, V, 166;

Mâverdü, Ebu'l-Hasan Ali B. Muahammed B. Habîb(1994/1414). El-Hâvî Fi'l-Fıkhî'ş-Şafiiyyi, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, , III, 62;

Kâsânî, Alâuddîn Ebî Bekr B. Mes'ud (1982): Bedâiu's-Senâi' Fî Tertîbî'ş-Şerâi', Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982, V, 130;

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ B. Şeref. Kitâbu'l-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb Li'ş-Şîrâzî, Thk. Muhammed Necîb El-Mutî, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, Ts., V, 300;

İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn, Muhammed B. Abdulvâhîd, Es-Sivâsî, (1411/1991). Şerhu Fethi'l-Kadîr, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, Ts., II, 142; El-Fetevâyi Hindiyye, (Heyet), Dâru'l-Fıkr, 1411/1991, I, 157, III, 360.

İbn Nüceym, Zeynu'l-Abidîn B. İbrahim (1980). El-Eşbâh Ve'n-Nezâir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980/1400.

İBN NÜCEYM, Zeynu'l-Abidîn B. İbrahim , El-Bahrûr-Râik, Dâru'l-Marife, Beyrut, Ts. VIII, 233;

İbn Abidîn, Muhammed Emin (2000/1421). Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr Ale'd-Durri'l-Muhtâr, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 2000/1421, II, 238.

İbn Mazeh, Mahmud B. İbrahim Burhânuddîn, El-Muhîdu'l-Burhânî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabiyyi, Beyrut, Ts, V, 252; El-Fetevâyi Hindiyye, V, 360; İbn Abidin, VI, 389.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffâkuddin Abdullah B. Ahmed. El Makdisî, El-Kâfi, Thk Abdullah B.Hasan Et-Türkî,Dâru Hicr,1997/1418, I, 368; İbn Nüceym, El-Bahrûr-Râik, VIII, 233; İbnu'l-Humâm, II, 142; Tehâvî, Ahmed B.İbn Abidîn, II, 238

Jamin, A. (H:1322). İlm-İ Teşrih-İ Tavsiî (Çev. Hasan Mazhar Paşa), Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.

Kademoğlu, M.R., (1999). "Otopsi" Maddesi, Şamil İslam Ansiklopedisi, Akit Gazetesi Kültür Yayınları, C.6, İstanbul. Shf. 296-297.

Kahraman, H. B. (2002). "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", Doğu-Batı Dergisi, Sayı:20 İstanbul-Ağustos-2002

Kahya, E., (2013). "ZEHRÂVÎ" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:44,Shf:189-191 İstanbul.

Kahya, E., (2000). "İBNÜ'n-NEFÎS" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:21,Shf:173-176 İstanbul.

Kahya, E., (2010). "Şemseddîn-İ Itâkî" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, Sayfa: 519, İstanbul.

Kahya, E., (2011). "Teşrih" Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:40 ,Shf:573-574, İstanbul.

- Kahya, E. ve Demirhan Erdemir, A.,(1997). *Medecine İn The Ottoman Empire: Genel Views Of The Scientific Developments Of The Ottoman Empire İn The Nineteenth Century*. Bobel Medical Publications, İstanbul.
- Karlığa, H. B.,(1999). “İbn Rüşd” Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 20, Sayfa: 257-288, İstanbul.
- Kaya, M., (1988). “Abdüllatif El-Bağdâdî” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 1, Sayfa: 254-255, İstanbul.
- Kaya, M.,(2007). “RÂZÎ, Ebû Bekir” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:34 İstanbul.
- Kaya, M. C. (2013). “Yuhannâ B. Mâseveyh” Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:43, Shf: 582, İstanbul.
- Kaya, C. (2002). “Osmanlı Devleti Hizmetinde Çalışan Üç Yabancı Danışman”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Kazici, Z.,(2010). *İslam Medeniyeti Ve Müesseseleri Tarihi*, 8. Baskı M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Pasifik Ofset Ltd Şti, İstanbul.
- Koç, S.,(2011). “Ölüm Olaylarında Kimliklendirme”, Adli Tıp Ders Kitabı, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Kontny, O. (2002). “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm Ve Ataerkillik Üzerine” *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı: 20, İstanbul-Ağustos-2002
- Köker, A.H., ve Karabulut, A.R.,(1992). “Anatomi Bilgileri”, Abdüllatif Bağdâdi, Kayseri.
- Kutluer, İ.,(1993). “Calinus” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:7, Shf:32-34 İstanbul.
- Lippert, H. (1966). *Geschichte Der Anatomie. Die Letzten 100 Jahre Gemessen An Der Gesamtentwicklung*, Med Klin 61: 1899-1905 (1966).
- Mahlûf, Y.,(2002). “Et-Teşrîh”, El- Mevsû’atü’l-‘Arabiyye, Dımaşk, VI, 44-451.
- Maskar, Ü.,(1976). “İslam’da Ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, *Türk Patoloji Dergisi*, Ankara Patoloji Derneği Yayın Organı, C.3, Sayı :3-4, Ankara.
- Nasr, S.H.,(1991). *İslam’da Bilim Ve Medeniyet (Terc.:Nabi Avcı-Kasım Turhan-Ahmet Ünal)*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddîn Yahyâ B. Şeref, Kitâbu’l-Mecmû Şerhu’l-Mühezzeb Li’ş-Şîrâzî, Thk. Muhammed Necîb El-Mutî, Mektebetü’l-İrşâd, Cidde, Ts., V, 300
- Özen, Ş.(2002). *Türkiye’deki Örgütler/Yönetim Araştırmalarında Törenselleşme Sorunu. Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2002, cilt 2, sayı 2, sayfa 187-213.
- Öztür, K, H. Ve Karasu, C.,(2014). “Mekteb-İ Tıbbiye-İ Adliye-İ Şahane’nin Kurucusu Charles Ambroisse Bernard’ın Eserleri Ve Osmanlıya Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Adli Tıp Bülteni*, 014; 19(3), İstanbul.

- Petekkaya, S.(2012). Adli Otopsi Eğitiminin Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Bilgi, Tutum ve Duygudurumuna Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Tez, İzmir.
- Polat, N.H.(2007). “Ömer Seyfeddin” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 34, Sayfa: 80-82, İstanbul.
- Pormann, P.E. (2012). “Tıp” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C.41. Shp:95-101, İstanbul.
- Renan, E. (1852). *Averroès Et l’Averroïsme*, Paris 1852,
- Rosai, J. I.(2004). *Rosai And Ackerman’s Surgical Pathology*. Mosby 2004. P.1-3.
- Sarı, N. (2004). “Mekteb-İ Tıbbiyye” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 29, Sayfa: 2-5, İstanbul.
- Sarı, N. (2012) . “Tıp: Osmanlı Dönemi” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:41, Shf: 101-111, İstanbul.
- Schumacher, G.H. and Wischhusen, H. (1970): *Anatomie Rostochiensis*. Akademie Verlag, Berlin.
- Sinanoğlu, Suat, Türk Humanizması, TTK, Ankara-1988
- Şenkiti, A. M. (1994). *Ahkamu’l-Ciraheti’t-Tıbbiyye Ve’l-Asâru’l-Muterettibetü Aleyha*, Mektebetu’s-Sahâbe, Cidde.
- Soysal, Z., Eke, M., Çağdır, S.(1999):“Adli Otopsinin Tarihçesi”, Adli Otopsi Cilt I. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, Rektörlük Yayın No.4164, Fakülte Yayın No. 223, İstanbul.
- Şanzade, Mehmed Ataulah (H:1232): *Mir’âtü’l-Ebdân Fi Teşrih-İ Azâi’l-İnsan*, Darü’t-Tıbaa-İ Hakani, İstanbul.
- Tan, O.- Yerlikaya, Ü.(2012). “Tıpla İlgili Problemler”, İslam Hukuku (El Kitabı), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Tee, Garry J.(1973). “On Sami Hamerneh’s Rewiev Of Der Diabetesraktat Abd Al-Latif”, *ISIS*, LXIV/222 S. 232;
- Terzioğlu, A. (1992).“Galatasaray’daki Mekteb-İ Tıbbiyye-Yi Adliye-İ Şahane’ye Dair Şimdiye Kadar Bilinmeyen Almanca Kaynaklar” *Tarih Ve Toplum Dergisi*, 1992; Cilt:17 Sayı:100, İstanbul.
- Terzioğlu, A. (1999). “İbn Sina: Tıp” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:20, Shf: 331-336, İstanbul.
- Thierfelder, J. G. (1987): “Beweis Dass Das Almaleki Des Ali Ben Abbas Und Das Pantechum Des Ishak Ben Soleiman İdentisch Und Letzterer Der Wahre Verfasser Des Werkes Sei”, *Beitrage Zur Geschichte Der Arabisch-Islamische Medizin*, Yayınlayan: Fuat Sezgin, Frankfurt.
- Topdemir, Hüseyin Gazi (2012): “İslam Dünyasında Tıp”, *Bilim Ve Teknik Dergisi*, Ağustos-2012, Ankara.
- Turan, M. Fatih (2014): “Fıkhi Açıdan Otopsi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, Konya.
- Türkdoğan, Orhan (2009): *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yay., İstanbul.
- Ulucam E, Gokce N, Mesut R.(2003): *Turkish Anatomy Education From The Foundation Of The First Medical School To Today*. *JISHIM* 2003;2:50-52.
- Uludağ, Osman Şevki (1991): *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Usaybia, İbn Ebû, *Uyûnü’l-Enbâ’ Fî Tabakâti’l-Etubbâ’*, S.: 530-537.
- Usubütün, Alp, Gedikoğlu, Gökhan (2007): “Türkiye’de Patolojinin Gelişimi”, *Türk Patoloji Dergisi*, 2007, Cilt: 23, Sayı:2, İstanbul.

Uzluk, F.N. (1952): Anatominin Gelişmesi, İbn-İ Nefis'in Küçük Kan Dolaşımı Bulması, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 15/1, İstanbul.

Ülken, H. Z. "İbni Sinâ" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt:5 2. Bölüm, İstanbul.

Vernet, J. (1985): Ce Que La Culture Doit Aux Arabes d'Espagne (Trc. Gabriel Martinez Gros), Paris.

Yağcı, Ş. (2001): "Süheylî'nin Acâibü'l-Meâsir Ve Garâibü'n-Nevâdir'i: Metin Ve Küçük Hikâye Üzerine Bir İnceleme" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yağcı, Ş. (2010): "Süheylî, Ahmed" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, Sayfa:32-33, İstanbul.

Yıldırım, N. (1991): " Alâ'im-I Cerrâhîn'de (1505) Frengi" Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt:54 Shf:353-360

Yıldırım, N.(2000): "İbrâhim B. Abdullah" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 21, Sayfa: 284-285, İstanbul.

Yıldırım, N. (2008) : "Sabuncuoğlu Şerefeddin" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 35, Sayfa: 358-359, İstanbul.

Yiner, A. (2007). "Receb Paşa, Müşir" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 34, Sayfa: 508, İstanbul.

Zehrâvî, "Et-Ta'srîf Li-Men 'Aceze 'Ani't-Te'lîf" ,Neşreden: Fuat Sezgin, Frankfurt 1406/1986, Neşredenin Girişi, I, 5-8; A.Mlf. [Albucasis], On Surgery And Instruments (Nşr. Ve Trc. M. S. Spink-G. L. Lewis), Berkeley 1973;

Wolf-Heidegger, G. Und Cetto, A.M. (1967): Die Anatomische Sektion İn Bildlicher Darstellung. S.Karger, Basel/New York.

_ (2000): "Kadavra" Maddesi, Yeni Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul.

_ (1993): "İbn-I Zuhr " Maddesi, Yeni Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakça:

Bayındır, A. (2001): "2-6 Ekim 2001 Tarihinde İstanbul'da Düzenlenen, IX. Congress Of European Society For The Study And Prevention Of İnfant Death Espid Prenatal Health Care And Postnatal Development'e Sunulmuş Bir Bildiri." Https://Www.Mumsema.Org/Fetva-Soru-Ve-Cevaplari/32513-İnsan-Cesedi-Ve-Otopsi.Html 30.05.2017/13.04.

Cankur, Ş. "Anatomiye Giriş Ve Temel Kavramlar" Http://Anatomi.Uludag.Edu.Tr/Erişim Tarihi:14.06.2017:09.00

İslam Tarihi Ansiklopedisi (İTA) Http://Www.Ehlisunnetbuyukleri.Com/İslam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/DAVUD-I-ANTAKI/165 Erişim Tarihi: 17.07.2017 15.57